

Az északi-osztják nyelv igeneves szerkezetei.

(Első közlemény.)

Az ú. n. ural-altaji nyelvcsaládnak azt a sajátosságát, hogy az alárendelési viszony kifejezésére leggyakrabban az igeneves szerkezeteket használja, már WIEDEMANN kiemelte.*) Azóta az egyes nyelvek mélyebbreható ismeretével e tétel igazsága mind jobban kitűnik, úgyhogy az igenevek használatát az ural-altaji mondatszerkezet ősi sajátosságának lehet mondani. WINKLER H. összehasonlító alapon vizsgálja az ural-altaji nyelvek mondatát és az alárendelési viszony kifejezéséről ezt írja: «In dem Satzbau des Uralaltaischen ist ursprünglich für Nebensätze aller Art überhaupt kein Raum, weil unbedingt das ganze Satzgefüge ein adnominalartiger, geschlossener, einheitlicher, wortartiger Complex ist, oder lediglich die lückenlose Verbindung eines subiectartigen Teils mit einem prädicatartigen darstellt, wie Stadt-gross = die Stadt ist gross; in beiden Fällen trat alles nach unserer Auffassung Nebensätzliche als zeitliche, örtliche, begründende, conditionale . . . Nebenbestimmung zwischen die beiden einzig wesentlichen Teile des Satzes oder Satzwortes». Azután átvizsgálja az egyes nyelveket és arra az eredményre jut, hogy az eredeti állapot mindenütt megtalálható, bár az egyes nyelvek a környező indogermán nyelvek hatása alatt ősi mondattani sajátságukból sokat veszítettek.**)

Igeneves szerkezetek neve alatt leginkább a melléknévi igenévnek jelzői és határozói használatát szokás érteni; azon-

*) Über die früheren sitze der tschudischen Völker und ihre sprachverwandtschaft mit den Völkern Mittelhochasiens. Reval 1838.

***) Der Uralaltaische Sprachstamm, das Finnische und das Japanische. Berlin 1909. 85. l.

ban az igeneves szerkezetek közé sorolhatjuk még azt az esetet is, a mikor az igenév igei funkciót tölt be. WUNDT négy osztályba sorozza a névszónak igei használatát:

- a) Nominalausdrücke für transitive Verbalbegriffe.
- b) Nominalausdrücke für das Passivum und Reflexivum.
- c) Nominalausdrücke für das Perfectum.
- d) Nominalausdrücke für Nebenbestimmungen des Satzes.¹⁾

E szerint az igeneves szerkezetek magukba foglalják: az infinitivust, az igenévnek jelzői használatát, a verbum finitumot helyettesítő birtokos személyragos igeneveket, az igenévnek határozói használatát és végül az igenévnek mint gerundiumnak használatát.

Az osztják nyelvben az igenévnek mind e felemlített szerepét megtaláljuk gyakori alkalmazásban. Az igeneveknek két csoportját különböztethetjük meg képzésük szerint. Az első csoportba tartoznak a *-t*-vel képzett igenevek; e csoportot az infinitivus és part. imperf. alkotja. A másik igenévképző az *-m-* (és nem *-ma-*, mint KARA FERENCZ írja²⁾); ide tartozik a part. perf. és ezzel együtt a gerundium is.

A következőkben az osztják nyelv igeneves szerkezeteit fogom tárgyalni. Igyekeztem mindenütt rámutatni a rokon nyelvek hasonló eseteire; azonban a magyar nyelvet kivéve alig találtam idevágó értekezést. A magyar nyelvre vonatkozólag legtöbb adatot SIMONYI Zs. példákban gazdag munkájából merítettem;³⁾ valamint KÖNNYE NÁNDOR értekezése is nyújtott adatot.⁴⁾ A vogul nyelvre vonatkozólag legtöbb hasznát vettem BEKE ÖDÖN,⁵⁾ PÓLAY VILMOS⁶⁾ és SZABÓ DEZSŐ⁷⁾ munkájának. A többi fgr. nyelvből is igyekeztem, a mennyire lehetett, a hasonló szerkezeteket bemutatni.

A következő szövegeket dolgoztam föl: «Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. V. kötet. Osztják népköltési gyűjte-

1) Völkerpsychologie. Leipzig 1900. I. tartalom.

2) NyK. XLI. 43.

3) Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI.

4) Az *-ó*, *-ő*-képzős igenév a régi magyar nyelvben. Budenz-Album.

5) Vogul határozók. NyK. XXXV.

6) A vogul infinitivus. NyK. XXXV.

7) A vogul szóképzés. NyK. XXXIV.

mény. Az osztják nép hitvilágára vonatkozó hősi énekek, isten-idézõ igék és medveénekek. REGULY ANTAL hagyatékából és saját gyűjtése alapján közléteszi PÁPAY JÓZSEF. Budapest—Leipzig. 1905. — Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. Közli: PÁPAY JÓZSEF. Fgr. Füzetek 15. sz.

Az előbbi szövegnek egyik nyelvészeti nagy fontosságát eddig még nem emelték ki; csak BEKE ÖDÖN említi meg futólag, hogy REGULY gyűjteménye valóságos nyelvemlék *) Igen, nyelvemlék, még pedig a nép ajkán fennmaradt nyelvemlék, minthogy ezek az igék évszázadokon át éltek a nép között és ép kötött formájuk miatt megőrizték ősi sajátágaikat. Valóban megérné a fáradságot a REGULY hagyatékában levő nyelvnek a maival való összevetése, mert különbséget lehet közöttük találni. Ilyen különbség pl. az, hogy a hősi énekekben sokkal gyakrabban helyettesíti a verbum finitumot személyragos igenév, mint a mai nyelvben. Viszont a mai nyelvben az infinitivus használata elég széleskörű, míg az énekek nyelvében meglehetősen korlátozott a szerepe.

A hangjelölésben, bár talán helyesebb megtartani a felhasznált szöveg írásmódját, követtem az eddigi feldolgozókat és annyi változtatást tettem, hogy a Népköltési Gyűjteményben levő *a* h. *ā*, *ā* h. *ā̄*, *e* h. *ε*, *ē* h. *ē̄*, *o* h. *ō*, *j* h. *ī*, *v* h. *u* hangjelölést használtam.

Rövidítések: Osztják népköltési gyűjtemény = NépkGy. — Északi-osztják nyelvtanulmányok. I. = Nyelvt. I. — A nagy számjegy az oldalszámot, a kis számjegy pedig a sort jelzi.

I. A *-t*-képzős igenevek.

A *-t*- a főnévi és a jelenidejű melléknévi igenév képzője. Mind a két igenév képzőjének teljes alakja a NépkGy.-ben *-ti*, *-tī*, *-ta*, *-tā*, a Nyelvt. I.-ban *-ta*, *-da*, *-ti*, *-di*. Kérdés, hogy az alaki egyezés véletlen-e, vagy pedig a két igenév azonos eredetének eredménye. SCHÜTZ JÓZSEF két feltevést állít fel.***) Lehetőségesnek tartja, hogy a két igenévképző közös eredetű, és pedig

*) Északi osztják szójegyzék. KSz. III. 87.

**) Az északi-osztják szóképzés. NyK. XL.

a képző mássalhangzója deverb. névszóképző, a magánhangzója pedig a lativus -à, -ì ragjával azonos. Szóval a két igenév azonos eredetét lehetők tartja. Utal egyes esetekre, a mikor a főnévi és a melléknévi igenév között jelentésbeli különbség nincs, illetőleg az igenevet főnévi és melléknévi igenévnek egyaránt felfoghatjuk, pl. *jōrol uert̄i jem juž* 'íjcsinálásra alkalmas fa' NépkGy. 75. Itt az igenév lehet főnévi és melléknévi igenév is. Az ilyen szerkezet gyakori az osztják nyelvben, és itt a két igenév teljesen összeesik. Mindazáltal szokatlannak tartja, hogy a főnévi és a melléknévi igenév egyeredetű legyen, és ezért valószínűbbnek gondolja, hogy a két igenév képzőjének mássalhangzója egymással azonos és pedig deverb. névszóképző, a magánhangzója pedig egy mediopalatalis zöngés spirans -ɣ-ból fejlődött; ez pedig az infinitivusnál a lativus ragja, a melléknévi igenévnél pedig a nomen possessoris képzője.

A magam részéről valószínűbbnek tartom az előbbi magyarázatot, vagyis hogy a két igenév eredetileg azonos volt. Igaz ugyan, hogy a főnévi igenév jelző gyanánt csak nagy ritkán használatos, de a melléknévi igenév annál gyakoribb mint céljelző, tehát gyakran szerepel főnévi igenév helyett. A magyarban is egész közönséges a melléknévi igenévnek ilyen használata, pl. *háló szoba, evő kanál, meritő edény* (l. bővebben KÖNNYE N.: Budenz-Album 196, 197. l.). Ugyanezt találjuk a vogulban is: *jūw tēnē nīr-saw at žānteuw* 'megenni való vesszöbimbót nem találunk' VogNGy. II. 365; *minnē por̄äi' jēmtēs* 'elmenni ideje lett' (elmenő ideje lett) VogNGy. IV. 339. A finnben is használatos a szenvedő ige jelenidejű melléknévi igeneve célhatározásra: *hän antoi veitsen hiottavaksi*.

Mindezekben az esetekben a part. infinitivust pótol. Jelen-téstani kapcsolat tehát a két igenév között lehetséges. Feltehető-e tehát, hogy a főnévi és a melléknévi igenév közös eredetű? SIMONVI az ilyenekben: «hallá holtát teremtoe istentől» HB., továbbá «Szeretik zsinagógában... állván imádkoztokat» Münch.-k. 23. «Nézném a nap jöttét s lementét» PETŐFI stb. a holtát, imádkoztokat, jöttét, lementét szavakat ősrégi -t-képzős főnévi igenévnek magyarázza,* a melyet azonban később

*) Igenévi szerkezetek. Nyr. XXXVI. 241.

kiszorított a mai *-ni* képzős főnévi igenév. Ezt a főnévi igenév-képző *-t-t* pedig azonosnak tartja a melléknévi igenév-képző *-t* és *-tt* képzővel, minthogy funkciójuk megegyezik. Ez a feltevés nagyon tetszetősnek látszik, ez pedig azt bizonyítja, hogy a főnévi és a melléknévi igenév közös származása lehetséges.

Hogy pedig a melléknévi igenév lativus-raggal alkotható, azt a vogul nyelv bizonyítja. SZABÓ DEZSŐ ugyanis a vogul *-né* igenév-képzőt a lativus *-né* ragjából magyarázza.*) A *-né* lativusi jelentése tisztán látható az ilyen kifejezésekben: *ānem tēnē matēr totēn* 'nekem enni való valamit hozz' VogNGy. I. 11. *īti khwojné jol mājin* 'este fekünni (fekvő) helyet adj' VogNGy. II. 377.

Láthatjuk tehát, hogy a főnévi és a melléknévi igenév azonos lehet jelentésben és képzésben is. Azonban felmerülhet az a kérdés, hogyan lehet egy határozóragos szó jelző. Ez nem szokatlan jelenség; a magyarban is gyakori: 'tejbe kása', 'borba körte': borba rakott körte stb.***) SZABÓ DEZSŐ következőképp magyarázza a vogul melleknévi igenév kialakulását, a melyet a magyar és a zürjén-votják főnévi igenév megfelelőjének tart: *ānem tēnē matēr totēn* 'nekem enni valamit hozz'. E mondatban a *tēnē matēr* könnyen alkotott oly egységet, a mely akkor is megmaradt, a mikor az ige elmaradt mellőle. Ezek azután nem úgy voltak a nyelvtudatban, mint egy igének irányhatározója és tárgya, hanem mint jelző és jelzett szó. Az osztják igenévnek fejlődését világosan mutatja a három következő mondat: *uātlī-igi loyēl sēuārdī lāim kašl* 'a Vatlī-öreg magát megölni fejszét keres' Nyelvt. I. 148₂. Itt tisztán célhatározásra szolgál az igenév; *lētī lant* 'enni való étel' NépkGy. 38. Ez igenevet mint célhatározót is felfoghatjuk, de mint nomen objectit is. Ebből azután kifejlődött a nomen agentis: *χontti χo* 'menekülő férfi' NépkGy. 38.

A magyar és a vogul nyelv analógiájának alapján tehát nagyon valószínűnek mondhatjuk, hogy az osztják főnévi és melléknévi igenév közös eredetű. Mindenesetre feltűnő, hogy a három ugor nyelv eredetileg nem tett különbséget a főnévi és

*) A vogul szóképzés. NyK. XXXIV. 423.

**) SIMONYI Zs.: Önállósított határozók. Budenz-Album 51. l.

a melléknévi igenév között, és csak később fejlesztette ki a külön funkciójú igeneveket. Az osztják főnévi igenév, mint Schürz is megjegyzi, most van kialakulóban. Az elkülönülés nemcsak jelentésbeli, hanem formai is. Ezt a feldolgozott szövegből is láthatjuk; a NépKgy.-ben az infinitívus aránylag ritka, míg a Nyelvt. I. szövegeiben elég széleskörű a használata. A jelentésben történő differenciálódással együtt jár az alaki elkülönülés is. Az inf. leginkább mélyhangú magánhangzót mutat a képzőben, míg a melléknévi igenév képzőjének magánhangzója leggyakrabban magas hang.

1. Infinitívus.

A) Véghatározó infinitívus.

Az inf. mint lativus ragos deverbális nomen eredetileg a véghatározó kifejezésére szolgált. Az osztjákban ilyen funkciót leggyakrabban a *pittl* 'kezd' igével tölt be, éppúgy mint a vogul főnévi igenév a *pati*-val kapcsolatban.*) A *pittl* eredeti jelentése 'esik'; ezt világosan láthatjuk a következő mondatokból: *χνξ̄ āt-pvràina kizàr pitta pidəs* 'éjnek idején alighogy kezdett esni a dara' Nyelvt. I. 34₁₂; *il-pidəs* 'leesett' Nyelvt. I. 54₃. Ugyanez a jelentése a vogul *pati* igének is. Eredeti jelentése mellett 'esik valahová' tisztán érezhető a lativus, a mit az igenév fejez ki. Ennélfogva jelentésének fejlődése a következő: először vmihez készülést, vmire való szándékot fejezett ki; tovább fejlődik jelentése, a mikor a cselekvés beállását, elkezdését jelöli; ez azután átmenetül szolgál a jövő kifejezésére, a mely szerepben szintén megtaláljuk, bár nem gyakran.

A *pittl* vmire készülést, valami szándékosságot fejez ki. A feldolgozott szövegben azonban e jelentése aránylag ritka.

1. Átnemható ige infinitívusa: *mosa pvràina sàs šertta pidəs* 'egyszer vmikor a menyét varázsolni készült' Nyelvt. I. 72₁₅; *lou tut silna iida pidəs* 'ő a tűz szélére kezdett (készült)

*) PÓLAY V.: A vogul infinitívus. NyK. XXXV. 372.

jönni' Nyelvt. I. 100₁₃; *selta ioro-lvnda pidas* 'aztán kezdett (készült) bemenni' Nyelvt. I. 94₁₆.

2. Átható ige infinitivusa: a) személyragtalan tárgy: *kèzè loçàtta pidas* 'a kést köszörülni kezdte' Nyelvt. I. 33₁₁; *kèzèl svnsna sàur çorda pitsèli* 'a kés hátával a nyulat nyúzni kezdte' Nyelvt. I. 53₁₀; *apsèl lāim trièl iux èuatta pidas* 'az öccsének fejszéje van, fát vágni kezd' Nyelvt. I. 93₅. — b) Birtokos személyragos tárgy: *apsèl lvrbatsèli, lābatta pitsèli* 'az öccsét kipólyázta, etetni kezdte' Nyelvt. I. 31₁₄; *laçèl lèçàtta pidas* 'a lovát kezdte (készült) kantározni' Nyelvt. I. 125₈.

Leggyakrabban beálló cselekvést fejez ki a *pitl*. Ugyanazt a fejlődésmenetet mutatja tehát, mint a vogul *pati*. E szerepében leginkább a mozgást jelentő igék mellett áll.

1. Átnemható ige infinitivusa: *sàur nāuèrliçida pidas* 'a nyúl ugrálni kezdett' Nyelvt. I. 1₂; *i-mosaçna kaslta pitsəən* 'egyszer költözködni kezdtek' Nyelvt. I. 36₁₅; *pà-mou èuèl çai-çul ioxtiliçida pidas* 'a foglyok távozta után a más vidékről vaddal kezdett jöddögélni' Nyelvt. I. 32₉; *ittam lòn'det èllèda pitsət* 'ím a ludak szállni kezdtek' Nyelvt. I. 42₁₂; *kāmən soziliçida pitsəən* 'künn lépegetni kezdtek' Nyelvt. I. 43₅; *çàtèl tarida pidas* 'a ház inogni kezdett' Nyelvt. I. 96₁₆.

2. Átható ige inf.-a: *nōçàlta pitsèli* 'követni kezdte' Nyelvt. I. 16₆.

Mozgással rokon jelentésű igék:

1. Átnemható ige infinitivusa: *loy l'èl'èsta pidas* 'ö hadakozni kezdett' Nyelvt. I. 116₁₃; *çàtli-igi mètà sèuèr'àntta pidas* 'a Vatli-öreg még inkább vagdalkozni kezdett' Nyelvt. I. 146₉.

2. Átható ige infinitivusa: *mur àgetta pitsəən* 'népet kezdtek gyűjteni' Nyelvt. I. 38₈; *çvm-juç mvrđàlèda pitsèli* 'a koporsót méregetni kezdte' Nyelvt. I. 72₁; *itta çàdəç çoi èçlèt lèçàtta pidas* 'erre a házigazda a szánokat kezdte rendbehozni' Nyelvt. I. 108₃.

Szokatlan az ilyen szerkezet: *loy si çvm-juçat çoça çan-driçida pidas* 'ö a koporsókat nézegetni kezdte' Nyelvt. I. 71₁₄; itt a tárgy helyett lativus-raggal ellátott névutós szó van.

Vmivé, vmilyenné levést, elváltozást jelentő igék: *mètta pidas* 'fáradni kezdett' Nyelvt. I. 9₁₀; *padta*

pidəs 'fagyni kezdett' Nyelvt. I. 16₅; *imi-χili r à m à m ə d i pidəs* 'az Asszony-unokája kezdett csenedesedni' Nyelvt. I. 21₁₃; *mou i il β à l ə d ə pidəs* 'a föld megújulni kezdett' Nyelvt. I. 85₁₃; *azət ē n ə m d i pitsət* 'mindnyájan növekedni kezdtek' Nyelvt. I. 86₄; *χorda pitsət* 'félni kezdett' Nyelvt. I. 160₁₅.

Mondást, beszélést jelentő igék: *poderta pidəs* 'beszélni kezdett' Nyelvt. I. 11₁₇; *u à γ ə n t t a pidəs* 'hívogatni kezdett' Nyelvt. I. 34₁₅; *ai mandu v u d a pidəs* 'a kis mandu kiabálni kezdett' Nyelvt. I. 49₁₁; *χòrəy iax t u m a u è r d a pitsət* 'a *χòrəy* (falvi) nép tanakodni kezdett' Nyelvt. I. 160₇.

Más cselekvő igék infinitivusa:

1. Átnemható igék: *sidi nòrəttal èuəlt χ à l l ə d ə pidəs* 'a mint így ringatja, egyszer csak sirni kezdett' Nyelvt. I. 7₁₀; *in l il ə y - l o n χ p i χ o k è i t i s i pitl* 'aztán az élő-bálványos ember varázsolni kezd' NépkGy. 272.

2. Átható igék: a) személyragtalan tárgy: *lou r u n g ə t l i y i m a n u à s - l i s ā m ə t t a pidəs* 'ő a vízbe gázolva rézefogót kezdett állítani' Nyelvt. I. 32₁₆; *imi si mund i u o i ə t k ā u ə r t a pidəs* 'az asszony az előbbi fagyút főzni kezdte' Nyelvt. I. 17₉; *χ à t u è r d a pitsəyən* 'házat kezdtek csinálni' Nyelvt. I. 38₅; *t ə s l è l t a pitsəyən* 'a portékát kezdtek felrakni' Nyelvt. I. 52₂; *lou t u t v l d a pidəs* 'ő tüzet kezdett csinálni' Nyelvt. I. 94₃. — b) Birtokos személyragos tárgy: *nəzəχ z u l t u e l i ə t s ə s , p u d ə l p à l i d a pitsət* 'a nyers hal evésével elkészültek, az üstöt is enni kezdték' Nyelvt. I. 103₁₄.

A *pitl* néha nem a cselekvés elkezdését, hanem inkább vmire való képességet, tudást, alkalmatosságot fejez ki: *àsni χod i a l - p u y ə l d a pitsən* 'medve, hogyan kezdtlél lélekzeni' Nyelvt. I. 6₁₅; *mosa-kəba à z ə n χ o d i i o u t l i i d a pitsən* 'nohát, a hogyan az apád lődözött, olyanformán kezdtlél már te is lődözni' Nyelvt. I. 163₄.

A *pitl* ige a fokozatos fejlődés következtében végre a jövő kifejezésére is szolgál éppúgy, mint a vogul *pati*. Az ige nek ilyen jelentése azonban aránylag ritka, mert a jövőt leggyakrabban a jelen idővel fejezi ki az osztják nyelv.

1. Átnemható ige: *muy ittam v - s i d i χ v l d a pitlu* 'mi ugyancsak meg fogunk halni' Nyelvt. I. 25₅; *si imi χol-mosa χ o i d a pitl* 'ez az asszony hova fog fekünni' Nyelvt. I. 25₇;

àsni kadi ðuelt paldá pitl 'a medve a macskától félni fog' Nyelvt. I. 78₁₅; *lābet çòs muç sit oldi pitlu si pvràina* 'a hét csillag majd mi leszünk abban az időben' Nyelvt. I. 87₄.

2. Tárgygyal kapcsolatos infinitívus: *sēmlī-bollī àsni elti çoi ivzəy tūda pitl* 'hát a süket medvének ki fogja a hírt hordani' Nyelvt. I. 78₁₃; *ma nvç èn çol-mosa sàyi idi pitlēm?* 'téged meddig foglak őrizni?' Nyelvt. I. 109₁₀; *tām naurēm çundi çòlda pitlālī* 'ez a gyermek valamikor mégis csak meghallja' Nyelvt. I. 160₈; *nvç èn iç çurāanna nòm da pitlēm* 'téged fiam gyanánt foglak tartani' Nyelvt. I. 26₁; *nvç èn èyi-idi tvīda pitlēm* 'téged lányom gyanánt foglak tartani' Nyelvt. I. 92₁.

Végre minden jelentésbeli módosítás nélkül járul a *pitl* az infinitívushoz és csak a cselekvés körülírására szolgál: *kòrdi mēçk' sidi pallī çida pidəs* 'a vasmanó így mindegyre magasabb lett' Nyelvt. I. 98₁; *oçel paçida si pidəs çat çoça* 'a feje ím a házig ért' Nyelvt. I. 98₂; *launçal çodi çisçan sommī laiçi pitsəçən* 'lovaik, a hogyan jöttek, egyenesen állnak' Nyelvt. I. 118₈.

Szenvedő szerkezetek.

Az osztjákban teljesen kifejlett szenvedő igeragozás nincs, ezért ha a *pitl* igével kapcsolatos infinitívus szenvedő értelmű, akkor a *pitl* veszi fel a szenvedő alakot. Ilyen funkciója azonban meglehetősen szűkkörű. Gyakran nincs is szükség a passivumra, mert minden jelentésbeli módosulás nélkül használatos; pl. az ilyen mondatokban: *ittam igi oçsar noçàina lābətçi pitsa* 'most tehát a róka az öreget hússal kezdte táplálni' Nyelvt. I. 101₁; *mà soməm uàçta pitsa* 'én igen éhes vagyok' Nyelvt. I. 99₁₀.

1. Az első csoportba osztom a valódi szenvedő szerkezeteket, vagyis a melyekben a tulajdonképpeni alany határozóragos: *or-kołəy imina çorda pitsa* 'az erdei rénszarvast az asszony nyúzni kezdte' Nyelvt. I. 17₅; *liləy iəçkna sāzəłta pitsa* 'életvízzel öntözni kezdték' Nyelvt. I. 77₁₀; *tamidī àsniina noçəłta pitsa* 'a medve ilyen formán mozgatni kezdte' Nyelvt. I. 77₁₃; *igətna selta pòðərna çušta pitsa* 'az öreg emberek aztán beszéddel így bizgatni kezdték' Nyelvt.

I. 148₁₃; *pet-kàszəŋ igina ittam uulβàsəŋ xoŋ iŋx-idi tv̄ida pitsa* 'a *pet-kàszəŋ* (falvi) öreg most már a nagy folyóági embert fia gyanánt kezdte tartani' Nyelvt. I. 165₁₃; *əŋgəlna iəmas tv̄ida pitsa* 'az anyja jól gondját viselte' Nyelvt. I. 160₇.

2. A második csoportba azok a szerkezetek tartoznak, a melyekben a tkpi alany nincs kitéve: *àsñi iəltə kət kural kətllsa iəŋ'k ilbina vu iəžəlt ilis taldə pitsa* 'a medvének a hátsó lábát vmi elkapta a víz alatt a folyással szemben lefelé kezdi húzni' Nyelvt. I. 6₇; *lavət kirdi pitsə iəŋət* 'a lovakat kezdték befogni' Nyelvt. I. 66₉; *noi-χorəŋ ərlət ləžəttə pitsə iəŋət* 'a posztóval kivarrott szánok rendbe hozattak' Nyelvt. I. 106₈; *iuzi-təlnə kim-taldə pitsa* 'a fával együtt kezdték kihúzni' Nyelvt. I. 87; *uəltə úəřəltə pitsələn* 'hogya elejtsék, üldözni kezdtek' Nyelvt. I. 166₃; *put uərdə pitsa* 'üstöt kezdték főzni' Nyelvt. I. 65; *mur uant i i i i d a pitsə iəŋət* 'a népet vizsgálni kezdték' Nyelvt. I. 123₆; *təm təzən pə nəŋχoŋina lida pitla pə səŋidi pitla* 'más ember kezdi fogyasztani és őrizni' Nyelvt. I. 108_{13, 14}*)

Véghatározó infinitivus más igékkel kapcsolatban.

Az inf. a *pitl* igen kívül egyéb igékkel kapcsolatban is gyakran használatos véghatározó jelentésben. Természetesen a vég- és a célhatározót jelentésüknél fogva határozottan különválasztani nehéz. A magyar nyelv a külömbiséget formailag is ki tudja ugyan fejezni, a mennyiben a célhatározó infinitivust *-ért* ragos főnévvel, a véghatározó infinitivust pedig *-ra, -re* ragos főnévvel helyettesítheti.

1. Világosan érezhető a véghatározó jelentés az ilyen mondatokban: *χvlda utšimən* 'halni készültem' Nyelvt. I. 7₁₃; *törəm-əžəu tudəŋ iəŋ'k əsll' muŋəu uəldə* 'isten atyánk tüzes vizet bocsájtott a mi megölésünkre' Nyelvt. I. 180₂; *sořəl. χorŋi muŋ uəi kaslem* 'a bőrét lenyúzni más állatot keresek' NépkGy. 117₄₁₉; *kəpləl χorŋi muŋ uəi kaslem* 'subáját lehúzni más állatot keresek' NépkGy. 117₁₂₀; *χvlda χvšəli* 'engem veszendőbe itt hagyott' Nyelvt. I. 37₉.

2. Szenvedő ige mellett álló véghatározó infinitivus: *χən-*

*) Ez a mondat az előbbi csoportba tartozik.

evina xolna kim-ētti and eslla 'a király-lány kimenni se ereszti' Nyelvt. I. 124₆; *manəm uèlda törəm mosanəm pàrtsa* 'engem megölni az isten még nem rendelt' Nyelvt. I. 40₈; *nyv muram uèlda xoına pàrtsàim* 'te kitől rendelttél a népemet megölni' Nyelvt. I. 117₇; *törəmna xvlda pàrtsàim taggà* 'talán az istentől halni rendelttettem' Nyelvt. I. 158₁₄.

3. Verbum finitumot helyettesítő személyragos nomen verbaletől függ a végh. infinitivus: *ittam xodi uàtli-igi nyhèn pàri put amatti uas-āyngəβ uul unúž uèlmən* 'nohát Vatli-öreg magadnak most ételáldozatos fazekat állítani ölted meg a keskeny állú öreg lazacot' Nyelvt. I. 139₅; *lou i xotlna mərəm iorəl uèrdi ivlna olmal* 'ő egy napon törött íjjat csinálni benn volt' Nyelvt. I. 170₁; *min jiw-nur ālyəmen kasti vutni' xələm xišəm loyṛəmen nik xun' oγolta* 'a mi apai bosszúnkat keresni az elhalt tetemünk hogyan kelne föl' Népkgy. I. 114₃₃₅.

Jelzőt kifejező melléknévi igenévtől függ az infinitivus: *nyhèn uèlda xviam iaim* 'a téged megölni hagyott bátyád' Nyelvt. I. 42₅.

4. Gyakori a véghatározó infinitivus főnév mellett. A magyar nyelv hasonló szerkezeteit bőven tárgyalja SZEGLETI ISTVÁN.*) Ugyanez a szerkezet közönséges a finnben is: *on aika mennä*; *minun on valta tehdä työ*. Megtaláljuk a vogulban is: *am manä nəmel ānše'im nagen miykwé* 'micsoda tanácsom van, melyet neked adhassak' VogNGy. I. 145; *ālunnykwé, jām-munnykwé manä jəmés mākwé* 'élni, járkalni minő szép földecske' VogNGy. III. 69.

1. Átnemható ige infinitivusa: *noχ-kilda iorəm andəm* 'fölkelni (való) erőm nincs' Nyelvt. I. 99₁₅; *uədi uayxti iorəl andəm* 'a partra kimászni nincs ereje' Nyelvt. I. 158₁₂; *jəlli-manṭi ošem pā lu antom* 'tovább menni tudásom az nincs' NépkGy. 82₃₅₈; *joχli-š'oštī ošem pā lu antom* 'visszafelé menő tudásom nincs' NépkGy. 82₃₅₉; *noχ-lāili sās veili sidi pitlem* 'felálláshoz (szükséges) derékerőm egészen oda lett' NépkGy. 82.

2. Átható ige infinitivusa: *madəley nəyxo iūzəy pōdər'ta ior iorətl* 'némely embert elfog a beszélő kedv (beszélni ereje

*) A főnévi igenév Arany Jánosnál. Nyr. XXXIV: 137. I.

jö) Nyelvt. I. 36₂; *si kinžù uèldi mutràjəm andəm* 'eddigelé megölésre való fortélyom nincs' Nyelvt. I. 179₄.

B) Célhatározó infinitivus.

Az inf. a véghatározón kívül leggyakrabban a cél kifejezésére szolgál. Mint célhatározó természetesen leginkább mozgást jelentő igék mellett áll.

1. Gyakori a *manl* 'megy' ige mellett (vö. vog. *mini* 'megy*'): *žundsi tàm moy pàtti ppravina uèlda si ppravina manlu* 'majd mikor megfagy, akkor megyünk oda vadászni' Nyelvt. I. 141₅; *kàt žui uèlβəsləda man'səŋən* 'két ember vadászni ment' Nyelvt. I. 166₂.

Tárggyal kapcsolatos infinitivus: *šàgrəl m v r ə l t a manəs* 'a legelőt megkerülni ment' Nyelvt. I. 31₁₁; *apsižè manləmən soga uèlda* 'öcsike, menjünk foglyot fogni' Nyelvt. I. 32₄; *lon'dət kàldəmna moy uantta manləmən* 'a ludak nyomában menjünk világot látni' Nyelvt. I. 42₁₃; *mà uas sažitta manləm* 'a várost megkerülni megyek' Nyelvt. I. 52₁₅; *lòŋgər liley pàm kašta manəs* 'az egér ment életfüvet keresni' Nyelvt. I. 77₂; *žòlən lily iəŋ'k tuda manəs* 'a holló ment életvizet keresni' Nyelvt. I. 77₃; *sitəlna oxsar manəs, pām sōγəttə manəs* 'erre a róka ment, füvet tépni ment' Nyelvt. I. 101₉; *pəri lida manlu* 'menjünk ételáldozatot ünnepelni' Nyelvt. I. 161₂; *àžəl-igi tàš-kàsltəda manl* 'az öreg apja holmiját szárítani ment' Nyelvt. I. 161₉.

2. A *manl* után különösen a *žil* 'jön' mellett használatos a cél kifejező infinitivus: *əŋgəm tuda žisəm səbàn uèrdi* 'azért jöttem, hogy anyátokat vigyem samanizálni' Nyelvt. I. 23₃; *žandi žoi manəm èuətl'ižida žil* 'az osztják ember engem elmetélni jött' Nyelvt. I. 4₉; *or't uèŋəl oχ-uvl kašta mà piləmna ant-pələ žil* 'a fejedelemlhős vejének feje helyét keresni nem jön-e velem' Nyelvt. I. 149₁₂; *žui manəm žuiž suŋ kašta at žil* 'ember járta emberes vidéket keresni hadd jöjjön' Nyelvt. I. 171₇.

3. Gyakori a célhatározó inf. a *janŋəl* 'jár' ige mellett:

*) PÓLAY V.: A vogul infinitivus. NyK. XXXV. 383. l.

kvlānłāmen uantta iayysəm 'rénszarvasainkat megnézni jártam' Nyelvt. I. 38₃; *nāl uertī jem juχ kastī ma jāxlem* 'nyilcsinálásra alkalmas fát keresni járok' NépkGy. 75₃₉; *amp-oxpi űil čorvs χuipi uās uantti ma jāxlem* 'az ebfejű nyolcezer férfiás várost megnézni megyek én' NépkGy. 115₃₇₀; *uēlēm or-uai uēldi ar or't uēlda iyy'lot* 'a megölt erdei vadat ölő sok fejedelehmős vadászni járt' Nyelvt. I. 137₁₀; *uulβāsləy igi χātna ol Ās pēlā al-iyy'alīūl uēlβāslāda* 'a nagyfolyóági öreg a házban van, csak az Ob felé jároga vadászni' Nyelvt. I. 153₁₂; *lou murəl seda iyy'əs uantta* 'a népe odajárt megnézni' Nyelvt. I. 178₁₃.

-m-képzős igenév mellett: *uai ueatī ja η η ə m kat χo-pox ou-ńaur kuli pant āmυλλēmen* 'vadászni járt két ember fia gyanánt torkolati habtól vastag úton ülünk mi ketten' NépkGy. 254₂₈₄.

-t-képzős deverb. nomen mellett álló czélhat. inf.: *pītəm lont uelī pā ja χtēmen muil atəm* 'megszállt lúdra vadászni járnunk tán rossz volna' NépkGy. 27₅₆₅; *pītəm vāsi uelī pā ja χtēmen muil atəm* 'megszállt réczére vadászni járnunk tán rossz volna' NépkGy. 27₅₆₆.

4. Czélt fejez ki az inf. az előbbi igékkel rokon jelentésű *ētl* 'megy' igével kapcsolatban: *sidi oldal ēuəlt ittam űmi iyy'k tuda and ētl* 'a mint így van, az asszony már vizet hozni nem megy' Nyelvt. I. 8₁.

-m-képzős deverb. nomen mellett: *uarvs-ńāl jem jontəy jontti pā χuntī ētmal* 'vesszőnyil jeles játékot játszani már mikor kimentek' NépkGy. 21₃₀₉; *lipəηuās lipəl van tti muwet-šanzi lāχrəy mewəlap i ort pā neš ant ētmal* 'belső város belsejét megnézni földhátas pánczélos mellű fejedelehmős se ment' NépkGy. 110₁₆₈.

-t-képzős deverb. nomennel kapcsolatos inf.: *təymlipi χintəl qu təyptatī ńālmuk lovat űn mōrəχ muj ńaχ ēttal* 'üres puttonyának száját megtölteni ńālmuk madár nagyságú nagy földi eper milyen sok van' NépkGy. 226₁₃₂.

5. Czélhatározó inf. áll a *uəyti* 'hívni' igével kapcsolatban: *uətli-igi kōžāju mola iyy'kna ēsllta uəysəlān mola tutna vlda uəysəlān?* 'Vatli-öreg talán vízért küldeni hívtál, vagy tüzet rakni hívtál bennünket?' Nyelvt. I. 149₉; *tōrən-ńāl jem*

jontny jontti uáysäjēn 'fűszárnyíl jeles játékot játszani hívnak' NépkGy. 33₈₀₈; *uarns-nāl jem jontny jontti uáysäjēn* 'vesszőnyíl jeles játékot játszani hívnak' NépkGy. 33₈₀₉.

Az előbbi igékhez sorozzuk a maradást, ülést, állást jelentő igéket is:*) *sitalna loy putl ālēm'sallē tut ēuolt lida ām'səs* 'ő aztán fazekát a tűzről leemelte, leült enni' Nyelvt. I. 94₈; *šertti-γo šertti ām'sl* 'a varázsló ember varázsolni leült' NépkGy. 271; *juγ juutti-ki lāil'sem* 'ha kiálltam fát lövöldözni' NépkGy. 164₅₂₇.

Tárgygyal kapcsolatos infinitívus: *iγəm pilna nār-γul lida iγā-ām'ssāmēn* 'a fiammal együtt nyers halat enni összeültünk' Nyelvt. I. 139₂; *γul uèr'antta ām'səs* 'halat készíteni leült' Nyelvt. I. 156₁.

C) Az infinitívus mint tárgy.

Az inf. jelentésében további fejlődés, a mikor a mellette álló igének tárgya. Az inf. határozói jelentése szolgált kiindulópontul a főnévi igenév tárgyi funkciójának kialakulására. Az inf. ugyanis, mint lativusragos igenév a cselekvés irányának kifejezésére szolgált átnemható és átható igék mellett egyaránt. Az átható igével pedig mindig együtt jár az objectum fogalma; ha tehát az átható ige cselekvése az irányragos főnévi igenévre irányult, a nyelvérzék ezt is mint objectumot fogta fel, és így a határozói jelentés lassanként elhomályosodott, és ilyen esetben az inf. egyenlő lett a tárgy fogalmával, a mely különben is a cselekvés irányát fejezi.

Az inf. tárgyként leginkább az akarást, tudást, képességet kifejező igék mellett használatos.

1. Tárgyi inf. áll a *litl* 'akar' ige mellett. a) Átnemható ige inf.-a: *nēmōza uānlta an' litl* 'semmi sem akar közlelni' Nyelvt. I. 4₃; *loy isi γvtl olda pā litl* 'ő is csak akar még élni' Nyelvt. I. 113₆. — b) Átható ige inf.-a: *lida litlēm* 'enni akarok' Nyelvt. I. 33₃; *χundī-gi lābatta an'-ki litsēn, muγilu malai uáysalēn* 'ha nem akartál enni adni, minket miért hívtál be?' Nyelvt. I. 63₇.

Az inf. tárgya ki van téve: *uès iəŋ'k ièštī an' litl* 'a

*) SIMONYI Zs.: A magyar nyelv. II : 313.

vízi szörnnyeteg vizet inni nem akar' Nyelvt. I. 2₁₂; *àsni nè-meza pòdarta an' litl* 'a medve semmit nem akar beszélni' Nyelvt. I. 6₁₆; *noy ioxtam xadəm nēyχο wantta litlən* 'a te érkezted házban akarsz látni embert' Nyelvt. I. 10₁₁; *uèləm uai uèlda lidilidi ont-uai uèlda somlən lidililət* 'ölt vadat ölni akartok, erdei vadat ölni kívántok' Nyelvt. I. 142₁₅; *muy nèməza χoldə an' litlu* 'mi semmit se akarunk hallani' Nyelvt. I. 156₈.

Személyragos tárgy: *lou ant litl orəl nox-uor'ta* 'ő a fejét nem akarja fölemelni' Nyelvt. I. 97₄.

A verbum finitum szenvedő: *tom χuina oldə litsa* 'annál akart lakni' Nyelvt. I. 178₄; *mà lida litlāiəm* 'én enni nem akarok' Nyelvt. I. 68₁.

2. Másik ige, a mely mellett szintén gyakori az inf. tárgyi jelentésben, a *uutsiül* 'akar, szándékozik'.

a) Átnemható ige inf.-a: *χətəl s ug àlləda uutsiül* 'a háza össze akart dőlni' Nyelvt. I. 96₅; *āməsta uutsiūs* 'le akart ülni' Nyelvt. I. 63₂; *χəntəy moyna mən də uutsiləm* 'a Konda vidékére akarok menni' Nyelvt. I. 149₄; *χulβāsləy naurəm roua χoza χaida uutsiūs* 'a nagy folyóági gyermek a meredek part-hoz akart ütődni' Nyelvt. I. 163₆.

b) Tárgygyal kapcsolatos inf.: *loχərəl nvrəməsli, selta sō-metta uutsəsli* 'a pánczéliját megragadta, aztán föl akarta venni' Nyelvt. I. 157₁₄; *min āt lāi lida uutsimən* 'mi az éjet át akarjuk virrasztani' Nyelvt. I. 56₁; *and ošti-mosa nēyχοi ošta uutsilən* 'a nem ismerős embert akarod megismerni' Nyelvt. I. 80₁₇; *χāləust tāsən i-pələk m à tūda uutsiləm* 'holnap nyájad egyik felét elvenni szándékozik' Nyelvt. I. 38₁₄.

A verbum finitum szenvedő: *χis uəzəy χən pən nōχəmdəs lou èultəl tom lalna azət uèldi vurātla* 'a főenyvárosi király megint megfutamodott tőle, az ellenség mindenáron meg akarja ölni' Nyelvt. I. 113₃; *χun'-ki ādəl-χο lovatna mən tī vuratsen* 'ha már magános ember egymagadban menni akarsz' NépkGy. 79₂₁₅.

A köv. mondatokban a *uutsiül* nem annyira a szándékos-ságot, mint inkább a beálló cselekvést fejezi ki és így jelentése összeesik a *pitl* ige jelentésével: *àsni azət si χvlda uutsiūs* 'a medve már-már egészen meg akart halni' Nyelvt. I.

'csak az Asszony-unokája bírja elhozni' Nyelvt. I. 22₁₅; *toɣlən ɟaɪna ɟoɣətta an' ɟèrəmɫa* 'még a madár se tud hozzájutni' Nyelvt. I. 83₆; *mà-kəməm nənɟoɪ àzən ɟundi ɟoutta ɟèritla* 'magamfajta ember az atyádat hogyan tudta volna megölni' Nyelvt. I. 163₁₁.

4. Ugyancsak tárgyi functióban szerepel az inf. a tudást, képességet jelentő *kurtl* és *ɟàsl* mellett.

kurtl: a) Átnemható ige inf.-a: *ɟasəm ɟəmà ɟidi kurdəs* 'kezem még nem tudott meggyógyulni' Nyelvt. I. 46₁₀; *malaina ɟəmnè ɟida kur'sən* 'miért nem tudtál meggyógyulni' Nyelvt. I. 110₉.

b) Átható ige inf.-a: *ošta kurtsəl* 'nem tudták megtalálni' Nyelvt. I. 74₁₆; *ɟvm-ɟuz šurətti ɟodi-sɟət kurtsələn* 'a koporsót hogy is nem tudtad feltörni' Nyelvt. I. 77₄; *nɟɟ pə səmət əməsti ɟaɟət ɟèlda kurtsələn* 'te pedig a szem előtt ülő vadat se tudod megölni' Nyelvt. I. 162₁.

ɟàsl: a) Átnemható ige inf.-a: *mà ɟundsi-ɟarti ɟoɟta an' ɟàsləm* 'én semerre se tudok menni' Nyelvt. I. 12₈; *mà ɫda an' ɟàssəm* 'én enni nem tudtam' Nyelvt. I. 34₃; *tobàrəɟ ɟətna laɟda ant ɟàsl* 'a házba nem tudok bemenni' Nyelvt. I. 103₃.

b) Átható ige inf.-a: *mà ɟantta an' ɟàsləm* 'én nem tudom nézni' Nyelvt. I. 12₃; *katra pvrəɟtəna səbən ɟèrdi ɟàssən* 'hajdanában varázsolni tudtál' Nyelvt. I. 23₁₅; *ɟəɟ'k-ɟul ɟèlda lou məzəɟ an' ɟàsl* 'vízi halat talán nem tud fogni' Nyelvt. I. 43₁₂; *tam nələm nē ɟontti ɟontəm ɟol-əɫɟəl ɟontti ɟun ant ɟàstəl* 'ezek a nők nő varró varrásuk végét varni tán nem tudják' NépkGy. 178₁₀₂₉.

D) Alanyi infinitivus.

Az inf.-nak eredeti irányhatározói jelentése teljesen elhomályosodik az igenévnek alanyi szerepében. Az inf.-nak ez a functiója a személytelen igékkal való kapcsolatból indult ki; pl. 'lehet, kell megtenni'. Ezekben a kifejezésekben az inf.-nak lativusi értéke érvényesült eredetileg annyiban, hogy kifejezte azt, a mire, vagy a mennyire a lehetőség, szükségesség, tehát a tulajdonképpeni lélektani alany irányult és kiterjedt. A tudatban levő teljes képzet pedig, ha mondat alakjában kifejezzük, egymással logikai viszonyban álló részekre oszlik. E logikai

részek közül pedig az alany és az állítmány van egymással a legszorosabb kapcsolatban. Minthogy pedig a személytelen igék-nél épp a logikai alany hiányzik, a nyelvérzék a mondatalkotás általános törvényétől indítva keresi és kifejezésre akarja juttatni a logikai alanyt. Ezért az infinitivus, a mely az említett kifejezésekben eredetileg csak a lehetőség vagy szükségesség irányát jelölte, lassanként a nyelvtudatban azonos lett a lehetőséggel és szükségességgel, vagyis a nyelv a lélektani alany helyett az infinitivust alkalmazta mint logikai alanyt.

Az inf.-nak alanyi használata minden nyelvben szokásos. A finnben is közönséges a: *pitää, täytyy, tarvitsee. tulee, sopii, kelpaa, käskää* személytelen igék mellett,*) pl. *Sinun tulee olla ahkera. Niin ei sovi sanoa.* A vogulban az inf. alany gyanánt leginkább az *eri* 'kell', *rāwi* 'szabad', *taji* 'illik', *luhi* 'lehet' személytelen igék mellett használatos.**)

Az osztjákban leggyakrabban a *màsl* 'kell' ige veszi maga mellé az inf.-t alany gyanánt. Egy mondatban e személytelen ige első személyben fordul elő: *nyhèn yèlda màsləm* 'téged meg kell ölnöm' Nyelvt. I. 39.

1. Személyragtalan tárgygal kapcsolatos infinitivus: *sèbàn kašta màsl* 'samánt kell keresni' Nyelvt. I. 22₈; *ōγāl lèžätti màsl* 'szánt kell készíteni' Nyelvt. I. 36₁₂; *si nēnyoi nvtta màsl* 'ezt az embert most segíteni kell' Nyelvt. I. 74₁; *kadi lèžatta màsl* 'a macskát kell azzá tenni' Nyelvt. I. 78₁₄; *iōmər keyxātna pondi màsl* 'kerek kőházba kell tenni' Nyelvt. I. 176₇; *iūx ivrā-tàlda màsl* 'fát kell összehordani' Nyelvt. I. 178₇; *si mouna tudəy iəŋ'k əslta màsl* 'erre a földre tüzes vizet kell bocsájtani' Nyelvt. I. 180₆; *tāmi yèlda màsl* 'ezt meg kell ölni' Nyelvt. I. 178₇.

2. Birtokos személyragos tárgy: *tandal-igi tām lāimna nyh sābəl-loyən pà sēyər mēda màsl* 'Tandal-öreg ezzel a fejszével a te nyakad csigolyáját is el kell vágni' Nyelvt. I. 65₈; *ittam loyèl iəŋ'k ilb(i) èuəlt noxuıda màsl* 'most tehát a víz alól fel kell venni' Nyelvt. I. 75; *yaiju xos-pèlà màsl tinida* 'vadunkat vmerre el kell adni' Nyelvt. I. 51₁₂.

*) E. N. SETÄLÄ: Suomen kielen lauseoppi. Helsinki. 1907. 92.

***) PÓLAY V.: A vogul infinitivus. NyK. XXXV.

Alanyi szerepe van az inf.-nak a *raʒəl* 'lehet, szabad' ige mellett (a mely megfelel a vogul *rāwi* 'szabad' igének): *ʒol tūda raʒəl* 'hova lehet vinni' Nyelvt. I. 72₁₁; *ʒodi-sʒəʔət ošta raʒəl* 'hogyan lehet megtalálni' Nyelvt. I. 79₁₀; *tādà ʒvlda ant raʒəl* 'itt meghalni nem szabad' Nyelvt. I. 101₈.

Előfordul az ige személyragozva is: *ʒundi-gi olda ant raʒləm* 'ha pedig majd itt nem maradhatok tovább' Nyelvt. I. 91₁₄.

A többes szám jelével van ellátva az ige: *ittam kur-nāʒārləm porməda ant raʒlət* 'most a lábtobozaimat lábball taposni nem szabad'.

Más igék is maguk mellé vehetik az inf.-t alany gyanánt: *muia ʒoida ʒertsəsn* 'miért kell feküdnöd' Nyelvt. I. 99₆; *muj puknea ewəʔəm ʒandi-ʒo voati pəsa* 'micsoda köldöke vágott osztják ember élhet majd' NépkGy. 255₂₅₈; *ittam oʒsəʔpi-tibərləs ʒvm-iuʒəlna iʒʒə-tvʒərtti sətł* 'erre a rézhüvelyes Tyiberlosz a koporsójában (mintha) összenyomódnék, hallszik' Nyelvt. I. 72₅.

Mint a magyarban, vogulban, finnben és általában minden nyelvben, alanyi infinitívus főnév mellett is állhat. Különösen a *uèr* 'dolog' főnév alkalmas arra, hogy az infinitívus alanyi szerepben járulhasson hozzá. Az ilyen kapcsolatban a *uèr* mindig birtokos személyragos.

ʒādəʒəm imi əhəʒəsti uèrəm olmal 'nénikémet meg kell kérdeznem' Nyelvt. I. 15₃; *min mundi aʒilta kətłłta uèrmən os* 'nekünk az előbb csak lassan kellett volna megfognunk' Nyelvt. I. 20₉; *naʒremlən əuəlt lölən mə nəl-uèt-kəm ʒuʒ kitti uèrəm ol* 'a gyermekeitekből négy-öt embert el kellene küldenem' Nyelvt. I. 149₁.

Melléknevek mellett is állhat az inf. alanyi szerepben: *kasłədi-tvʒajna səgər ələyna ʒoʒətładi-gi sit pə ʒəm* 'költözökös alkalmával ha a legelő végére odaérték, az is elég' Nyelvt. I. 38₈; *təm moyna olda ʒəm-lamba* 'e vidéken lakni is jó' Nyelvt. I. 169₃; *nyhən təm moyna olda ədəm* 'neked ezen a földön lenned rossz' Nyelvt. I. 179₁₄; *tənt-ori siʒə ʒəp ləłti pə mujəl əʒəm* 'a násznagyi híres hajóra miért is ne kelnénk (ülésünk mije rossz)' NépkGy. 168₆₅₁.

E) Az infinitivus egyéb használata.

SIMONYI Zs. eredethatározónak nevezi a félést, rettegést, szégyenkezést stb.-t kifejező igék mellett álló főnévi igenevet.¹⁾ Ilyen szerkezeteket találunk az osztjákban is: *lou iorolvnda palal* 'bemenni fél' Nyelvt. I. 80₂; *manèmma wantta sàl òsèn* 'nekem téged látnom fáj' Nyelvt. I. 122₁₆; *louèl wantti sàlì iisèt* 'neki látni sajnálatra méltók voltak' Nyelvt. I. 181₇.

Figura etymologica.

A magyar nyelv hasonló szerkezeteit SIMONYI Zs.,²⁾ SZEGLETI I.,³⁾ a vogulét pedig PÓLAY V.⁴⁾ tárgyalja: *iiłβàlèda azàt an' iiłβàlèl* 'feltámadni ugyan nem támad fel' Nyelvt. I. 85₁₂; *uèlta çodi kuš uèlsəm* 'megölni ugyan megöltem' Nyelvt. I. 167₁₅.

Mértékhatározót fejez ki a főnévi igenév ebben a két mondatban: *çoidal kutna àm'βlèl çuślèli i-çaldà nāçarlat* 'miközben így fekszik, ebeit uszította, azok egy halálig iramodtak' Nyelvt. I. 26₁₁; *i-çvldà lvsçsəm* 'egy halálig odavetem' Nyelvt. I. 131₉. Ezekben a kifejezésekben az *i* 'egy' számnévnek ugyanazt a megszorító és erősítő használatát látjuk, mint a magyarban.

Végre felkiáltásokban szerepel az infinitivus; infinitivus exclamationis: *madi pà pàtta!* 'még fázni' Nyelvt. I. 102₄.

2. A *-t*-képzős melléknévi igenév.

A *-t*-képzős melléknévi igenév leggyakrabban a folyó cselekvés igeneve. Használata nagyon kiterjedt, mert kifejezheti a cselekvőt, a cselekvés tárgyát, a cselekvés eszközt, a cselekvés helyét, a cselekvés idejét. Az igenévnek mind ezt a jelentését külön fogom tárgyalni. A példákat pedig a szerint fogom csoportosítani, hogy az igenévnek van-e vmi előtagja vagy nincs.

¹⁾ MHat. I. 24.

²⁾ MHat. II. 299.

³⁾ A főnévi igenév Arany J.-nál. Nyr. XXXIV.

⁴⁾ A vogul infinitivus. NyK. XXXV.

A) Az igenév mint nomen agentis.

Előtag nincs; az igenév élő lény jelzője: *ēnamdi xoī* 'növekedő férfi' Nyelvt. I. 8₈; *xoīdi xoī* 'fekvő ember' Nyelvt. I. 99₁₁; *ewitliti xo* 'vágó ember' NépkGy. 41₁₁₄₆; *sertti-zo* 'varázsló ember' NépkGy. 268₁; *ioutliti di kät xui* 'két lövő ember' Nyelvt. I. 2₃; *çal'ladī niy* 'síró asszony' Nyelvt. I. 89₉; *xontti xo* 'menekülő férfi' NépkGy. 22₃₅₉; *laīdi xo* 'álló ember' Nyelvt. I. 165₁₃.

b) Az igenév jelzette szó élettelen tárgy: *lotti lās* 'olvadó hó' NépkGy. 183₁₂₀; *lotti jey'k* 'olvadó víz' NépkGy. 183₁₂₁₁; *man'ni palay* 'menő felhő' NépkGy. 20₂₈₀.

A költői nyelv sajátosága és leginkább hasonlatokban találjuk az ilyen szerkezeteket: *ētti xatl sewpi nājet sidi olmel* '(mint) a kelő nap (oly szép) fürtös fejedelemhölgyek lettek im' NépkGy. 28₆₀₉; *loyxta xatl vešpi neyjet sidi olmel* '(mint) a nyugvó nap (oly) gyönyörűséges nők lettek im' NépkGy. 28₆₁₁; *ētti xatl sewpi naj ēnammal* '(mint) a kelő nap (oly) szép fürtös fejedelemlány növekedett' NépkGy. 110₁₅₀; *loynti xatl vešpi naj šepkəmal* '(mint) a nyugvó nap (oly) gyönyörűséges hölgy serdült föl' NépkGy. 110₁₅₁.

Ugyancsak nagyjából az a költői nyelv sajátosága, hogy az igenév és a verbum finitum ugyanazon igetőnek két különböző alakja, illetőleg a verbum finitum és az igenév ugyanazon igetőből való; e szerkezet a stílust kétségtelenül színesebbé, szebbé teszi.

Az igenév élő lény jelzője: *lāl'asti xoī lāl'ast* 'a hadakozó férfi hadakozik' Nyelvt. I. 13₁₂; *kūdərmedī xoī kūdərmed* 'a birkózó férfi birkózik' Nyelvt. I. 13₁₂; *ivntti xoī ivntl* 'a játszó férfi játszik' Nyelvt. I. 21₁₄; *āridī xoī āriyl* 'az énekes férfi énekel' Nyelvt. I. 21₁₄; *úorəm'ti ar dr'dən úorəm'let* 'a futamodó fejedelemhős futamodik' Nyelvt. I. 140₁; *oxsətpi-tiberlos tēuanladi lār-xul-idi si tēuanlos* 'a rézhüvelyes Tyiberlosz csendesedő hal módjára lecsendesedett' Nyelvt. I. 65₁₃; *loy laīdi xoī-idi lāyl* 'ő álló ember módjára áll' Nyelvt. I. 165₁₃; *vāram'ti xo jāšA-jir kuš vāram'atəm* 'serdülő férfi keze-izét növelem bár' NépkGy. 248₁₄; *šepkəltti xo jāšen jir šepkəlos* 'ha serdülő férfi kezéd íze fölserdült' NépkGy. 26₅₁₈.

Másik csoportja az ilyen szerkezeteknek az, a mikor az

igének az igeneve és a cselekvést kifejező nomene áll egymás mellett: *šeŋkəlti-χo jāsem-jir šeŋkəlti ewilt...* 'serdülő férfi kezem serdülése közben' NépkGy. 71₂₄; *tewinlati uətəŋ χor tēwinlatem* 'csendesedő szél módjára lecsendesedem' NépkGy. 26₅₃₄; *ētti naj ētəm-kēmna* 'a kelő nap keltekor' NépkGy. 32₇₈₀.

Az igenevet előtag előzi meg.

Az igenevet megelőző előtag lehet az igenévnek alanya, tárgya és határozója. Ezek közül először azzal az esettel foglalkozom, a mikor az igenév előtagja tárgy.

Az igenév élő lény jelzője: *lvbas uərdi χo* 'éléskamra csináló férfi' Nyelvt. I. 30₁₁; *χət uərdi χo* 'ház csináló férfi' Nyelvt. I. 30₁₇; *māšəl tudi nəŋχo* 'énekvivő ember' Nyelvt. I. 72₁₄; *iəŋ'k-χul uəldi kəzəŋ χuɪ* 'vízi halat fogó vígasságos ember' Nyelvt. I. 128₁₁; *jeŋ'k jēsti ār χoŋen* 'vizivő sok embered' NépkGy. 31₇₄₃; *jeŋ'k jēsti ār najen* 'vizivő sok úr-asszonyod' NépkGy. 46₁₃₁₃; *put kəorti χo* 'üstfőző ember' NépkGy. 41₁₁₇₇; *tut-juχ tūdi ləu* 'tűzifahordó szolgáló' Nyelvt. I. 129₄. Birtokos személyragos tárgy van ebben a mondatban: *iāšəəl χāsti tōs ort* 'szavatudó ügyes fejedelemlhős' NépkGy. 274₇₁.

Az igenév tárgya infinitivus: *lida litti nəŋχo* 'enni nem akaró ember' NépkGy. 108₇.

Az igenév tárgyának is van jelzője: *uələm or-uai uəldi ār ort* 'a megölt erdei vadat ölő sok fejedelemlhős' Nyelvt. I. 137₉; *sprt-šəŋ'k sārəlti χuɪ* 'a szárított csukahátat szárító ember' Nyelvt. I. 144₉; *təm χodi χou mou iəŋ'ti iəχlu* 'ezek a messze földet járó népeink' Nyelvt. I. 152₁₁; *uəldi iəŋ'k-χul uəldi ort* 'ölni való vízi halat fogó fejedelemlhős' Nyelvt. I. 130₁.

Az igenév élettelen tárgy jelzője: *kōrdi pāiɪdi iāsna* 'vaskovácsoló kézzel' NépkGy. 24₄₃₀; *lant lēti lantəŋ nōmsəm* 'ételelvő táplálékos elmém' NépkGy. 83₃₆₂; *χul lēti χuləŋ untrem* 'halevő halas gyomrom' NépkGy. 83₃₆₄.

Az igenevet megelőző előtag határozó.

Legelőször a létigének ilyen használatával foglalkozom.

a) Locativus áll az igenév előtt: *ox χātna oldi niŋən*

'ezüst házban levő asszonyodat' Nyelvt. I. 15₁₂; *ādəl χàtna oldi èuəm* 'külön házban lakó lányomat' Nyelvt. I. 21₁₂; *šəmžār χàtna oldi èuəm* 'a bűvármadár-bőrös házban levő lányom' Nyelvt. I. 65₁₁.

β) Lativusragos határozó az előtag: *joxli-joxli olti länəy sǎpəl* 'hátrafelé irányuló eres nyak' NépkGy. 20₂₇₄; *joxla olti punəy sǎpəl* 'visszafelé irányuló gyapjas nyak' NépkGy. 20₂₇₆; *joxli olti nöləy χǎp* 'visszafelé irányuló orros csónak' NépkGy. 182₁₁₈₂; *χada: χada oldi tɔɾa* 'valahol levő hely' Nyelvt. I. 14₁₂; *χada oldi kul* 'hol van ördög' Nyelvt. I. 49₁₄; *χotás-olti iki* 'valamerre levő öreg' NépkGy. 43₁₁₉₇; *χotás-olti nuləy aj sǎjəm* NépkGy. 233₄₈₂; *χotás-voətī pān* 'vmerre levő fővenypart' NépkGy. 250₁₈₇; *χotás voətī tārəm vužāra šidi joxotəmən* 'vmerre levő erős folyóba jutunk' NépkGy. 254₂₃₈.

Más igék igenevei.

a) Locativus az előtag: *unt-šašlna janχti χoj* 'erdő hátán járó férfi' NépkGy. 41₁₁₃₆; *kāmən ivntti ār naurəm* 'kinn járó sok gyermek' Nyelvt. I. 127₁₃; *nōməlta mantī toχləy sirpi ār uāj* 'a fönn járó szárnyas fajta sok állat' NépkGy. 109₁₃₂; *ilta mantī kurəy sirpi ār uāj* 'alant járó lábasszerű sok állat' NépkGy. 109₁₃₃.

b) Ablativus az előtag: *χatsa iidi koləyət* 'honnét származó rénszarvasok' Nyelvt. I. 36₉; *uašyāizəl èuəlt mandī uər* 'a kis újjából folyó vér' Nyelvt. I. 121₁₀; *χət padi èuəlt èllədi χum'βət* 'a ház fenekéről támadó hullámok' Nyelvt. I. 175₇; *kāməlta loyti ār orən* 'a kívülről jövő sok fejedelemhősöd' NépkGy. 31₇₈₇; *χodi moyət èuəlt ivy'ti kət χui* 'a más vidékről járó két ember' Nyelvt. I. 147₉.

c) Lativus az előtag: *noɾos-laidi kòrdət* 'a fölfelé álló vasak' Nyelvt. I. 55_;; *lāra lātti lār-χətvəy* 'lápra szálló lápi hattyú' NépkGy. 28₅₉₀; *tuwa lātti tū-χətan* 'tóra szálló tavi hattyú' NépkGy. 28₅₉₁.

d) Más határozói előtag: *iəm noɾə lidi iəsəm* 'a jó húsért nyúló kezem' Nyelvt. I. 129₅; *si χət-χur libina χəlti χui* 'a ház földjén az érző-hálóval halászó ember' Nyelvt. I. 175₆; *nīməlna-jāχti nūmləy-kən-ort* 'hótalpon-járó gyors fejedelemhős' NépkGy. 107₃₁.

B) Az igenév előtagja alany.

Az igenévi szerkezetek között legfigyelemreméltóbb az, a melyekben az igenév előtt álló főnév az igenévnek alanya. Ismeretes a magyar nyelvből, hogy mind a jelenidejű, mind pedig a multidejű igenévnek lehet alanyi előtagja; pl. *farkasordító tél*, *keze aszott ember*. Ez utóbbi szerkezet magyarázatának már gazdag irodalma van, mégis azt mondhatjuk róla, hogy «sub judice lis est». Az idevonatkozó véleményeket két csoportra lehet osztani. A magyarázók egy része a *keze aszott ember*-féle kifejezéseket verbum finitumnak magyarázza, a melyek azonban lassanként jelzős kifejezésekké váltak. Így magyarázza ZOLNAI GYULA is.*) Ezzel szemben SIMONYI véleménye szerint e kifejezésben mult idejű melléknévi igenevet kell látni.***) Hasonló eredményre jut KALMÁR ELEK is, a ki igés elmélete alapján e szerkezeteket úgy magyarázza, hogy ezek még az igés korszakból maradtak fenn és nem egyebek, mint mondatrészszé vált mellékmondatok; az alanyuk és minden bővítékük másodlagos mondatrész.

Részemről egy pár adattal kívánok hozzájárulni a kérdés későbbi végleges tisztázásához. Azt hiszem, hogy a kérdés tisztázására szükséges, hogy a jelenidejű és multidejű melléknévi igeneves szerkezeteket együtt vegyük vizsgálat alá. Mert, ha a *keze aszott ember*-féle kifejezéseket magyarázhatnók is jelzővé vált verbum finitumos mondatoknak, a *farkasordító tél* már így nem magyarázható, pedig a szerkezet mind a két esetben ugyanaz. Ezért SIMONYI véleményét követve mind a két esetet igeneves szerkezetnek tartom.

Lélektanilag WUNDT elmélete alapján a következőképpen magyarázhatjuk. Ebben a mondatban: 'farkas ordító télben meggyünk' a lélektani folyamat, a melynek következménye a mondat, a következő: A tudatunkban levő teljes képzet [WUNDT: 'Gesamtvorstellung'] legáltalánosabban a cselekvés és cselekvő képzetére bontható fel. A cselekvés, tehát a jelen esetben a 'menés' képzetéhez tartozik az idő képzete is, vagyis a mikor a cselek-

*) NyK. XXIII. 147.

**) Nyr. XXXVI. 197.

vés megtörténik. Tehát már az eredetileg egységes képzetnek három része vált tudatossá, ú. m. a cselekvő, a cselekvés és a cselekvés idejének képze. Lehetséges azonban, hogy a cselekvés ideje ismét több képzetre oszlik, a melyek ismét tudatossá válnak. Ez utóbbi képzetek között azonban az idő képze emelkedik ki, és az újabban kivált képzetek vele valaminő kapcsolatba kerülnek. Ez újabb képzet lehet egyszerű melléknév, de lehet egy új cselekvés képze is, a mely az uralkodó főfogalommal bizonyos kapcsolatban van. Már pedig minden cselekvés a cselekvő személy és a cselekvés képzetéből áll, a melynek logikailag az alany és állítmány felel meg. Minthogy pedig a legutóbb tudatossá vált képzet, a mely tehát nyelvbéli kifejezésben alanyra és állítmányra bontható fel, függő viszonyban van az idő képzetével, ezért előáll az alárendelési viszony. Hogy pedig az alárendelést mellékmondatok vagy pedig participiumok segítségével fejezi-e ki valamely nyelv, az már tisztán az illető nyelv grammatikai szerkesztésmódjától függ.

Ugyanígy magyarázhatjuk azokat a szerkezeteket is, a melyekben a verbum copulativum igeneve fordul elő; pl. *hó levő* test, a *mostani való* idő. E kifejezéseket is SIMONYI tárgyalta először behatóan a már többször említett 'Igenévi szerkezetek' című tanulmányában. Ezek szintén ősrégi szerkezetek, a melyek összefüggnek a jelző kialakulásával. KALMÁR ELEK a jelzöt másodlagos mellékmondatból magyarázza, a mely mellékmondat a főmondatnak állapothatározója vagy kiegészítője.*) Az ilyen másodlagos mellékmondat igéje a verbum copulativum participiuma. Ez igenévi kiegészítőnek mint állítmánynak szintén lehet egy kiegészítője; ez a másodlagos kiegészítő az igenév kimaradtával szorosan csatlakozik a főmondathoz; pl. ezt a mondatot: 'a piros rózsa szép' így magyarázhatjuk: 'piros lévén a rózsa szép', illetőleg mint SIMONYI helyesebben magyarázza: 'piros levő rózsa szép'. Ez az igenév a fejlődés folyamán legtöbbször kimaradt a mondatból, különösen az indogermán nyelvekben, azonban mint a magyar és a rokon nyelvek mutatják, még az eredeti állapotot is megtalálhatjuk.

Legelőször azokat a szerkezeteket fogom tárgyalni, a me-

*) NyK. XXXIV. 82. s. köv.

lyekben a verbum copulativum igeneve fordul elő. Ha ezeket összevetjük a vogul *alné* használatával, akkor azt találjuk, hogy az osztjákban az igenév ilyen alkalmazása szűkebbkörű. A vogul u. i. használja az igenévet olyan esetben is, a mikor az igenév előtagja a jelzett szónak anyagát jelenti:*) *sqrñi ālné tiniŋ tajtēn* 'aranyból való drága ruhád alja' VogNGy. II. 402. Az osztják ilyenkor egyszerűen jelöletlen hagyja a jelzői viszonyt és csak egyszerű összetétellel fejezi ki. Az osztják igenévi szerkezet kifejezheti a jelzett szónak célját, helyét, állapotát.

a) Céljelző igeneves szerkezet: *tal ol̄ti ǵāt* 'téli fekvésre való ház' (tél levő ház) NépkGy. 230₃₂₄; *tal ol̄ti norem* 'a tél átfekvésére való ágyam' NépkGy. 233₄₇₆; *tal ol̄ti āsmem* 'a tél átfekvésére való ágyam' NépkGy. 234₄₉₇.

b) Helyi jelentésű igeneves szerkezetek: *ñol taj ol̄ti ǵōlom eumem* 'orrhegyre való három esőkom' NépkGy. 13₂₇; *penk-taj ol̄ti ār kēl* 'foghegyre való sok beszéd' NépkGy. 23₄₂₆; *uyral-taj ol̄ti ār jāsəŋ* 'szájhegyre való sok szó' NépkGy. 23₄₂₈.

c) Állapothatározós szerkezetek: *tal-ol̄ti nōrām-vāj-sox* 'üres levő réti állatbőr' NépkGy. 235₅₇₀; *tal-ol̄ti ont-vāj sox* 'üresen levő erdei állatbőr' NépkGy. 235₅₇₂; *taΔ voΔti jintəŋ jōrōΔ* 'üresen levő ideges újjam' NépkGy. 252₁₇₆; *al ol̄ti ajəŋ ǵo* 'közönséges (levő) apród férfi' NépkGy. 33₈₁₄; *al-ol̄ti kēləŋ ǵo* 'közönséges hír(hordó) férfi szolga' NépkGy. 33₈₁₆; *al ol̄ti sēs-ñori nəŋ sāra* 'húsod csupaszsza háncsvékonyságúvá száradjon' NépkGy. 229₂₇₃; *al ol̄ti lōməŋ ǵor* 'üresen levő bendőm' NépkGy. 111₁₈₆.

d) Névmási előtag: *ta m oldi mou* 'erre levő föld' (ez levő föld) Nyelvt. I. 180₁.

Ugyanilyen szerkezetekben használatos a *tvīda* 'habere' ige is, sőt gyakrabban fordul elő, mint az *oldi*. Külömbőség a kettő között az, hogy a *tvīda* néha felveszi a birtokos személyragot is, míg a verbum copulativum sohasem fordul elő ilyen esetben személyragozva.

1. Az igenév személyragtalan: *ma taīti juŋem* 'az én

*) SZILASI M.: Névszói összetételek a vogulban. NyK. XXVI. 142.

famunkám' NépkGy. 26₅₅₁; *ma taiiti χ̄āplegkem* 'az én csolnakom' NépkGy. 48₁₅; *ma taiiti lūpləngkem* 'az én evezőcském' NépkGy. 78₁₅₉; *ma taiiti nori* 'az én padkám' NépkGy. 173₈₆₄; *ma taiiti χ̄āp* 'az én csónakom' NépkGy. 280₈₂; *lou tvidi svɣəl* 'az ő viselő subája' Nyelvt. I. 92; *nēməŋ ort taiiti jōɣol ālyəl* 'a neves fejedelemhős ijja vége' NépkGy. 42₁₁₈₄; *lu taiiti kur-ural* 'az ő lábszára' NépkGy. 189₁₄₄₂; *poχ taiiti loŋi* 'a fiú vadászkutyája' NépkGy. 234₅₀₈; *lu taiiti sōpər ālypp nārisikəl* 'ezüst markolatú híres szablyája' NépkGy. 158₃₀₆; *lu taiiti ləwəl* 'az ő rabszolgája' NépkGy. 376₉₆.

2. Birtokos személyragos az igenév: *ma taiitem χ̄āpem* 'az én csolnakom' NépkGy. 249₃₄; *ma taiitem antəp* 'az én övem'.

A második csoportba tartoznak azok a szerkezetek, a melyekben valamelyik cselekvő igének igenevét előzi meg az alanyi előtag. Ilyen szerkezet a magyarban: *csordakelő hely, egy ember vágó rét, lábafájó ember*. A rokon nyelvekben találunk hasonló kifejezéseket; a vogulban: *mōt zum liné kərəŋ nāl* 'más ember lőtte vasas nyíl' VogNGy. II. 217; *qu χ̄ājnə qwiŋ nól* 'a víz sebje mosta sebes föld foka' VogNGy. II. 156; a votjakban: *sala no čibsono laqjostid* 'császármadár füttyülő fenyvesen át' NyK. XXIII. 275; *dukja godkan jag virti mi koskom* 'fajdkiabáló fenyves dombon megyünk el' NyK. XXIII. 288 (l. SIMONVI példáit).

Átnevezhető igék igeneve: *χ̄ār kilti āləŋ soj, ɣaj kilti āləŋ suj* 'rénbika kelő reggeli zaj, rénelő reggeli nesz' NépkGy. 18_{191, 192}; *χ̄andi-χo nāl χ̄anti muj nori taiitel* 'osztják ember nyila akadó milyen húsup van' NépkGy. 38₁₀₃₉; *ort χoŋ χoltti nūwəŋ juχ* 'fejedelemhős hágtató ágas fa' NépkGy. 113₂₈₆; *ōləŋ χo mantī još* 'szános ember járó út' NépkGy. 190₁₄₅₇; *kurəŋ χo mantī još* 'gyalogos ember járó út' NépkGy. 190₁₄₅₈; *χala χaltti soχəŋ mū* 'halott haló réteges föld' NépkGy. 166₅₉₆; *lont pittī jemtū* 'lúd szállta jeles tó' NépkGy. 27₅₄₇; *ma lēlti jurem* 'a magam ũlte csónak' NépkGy. 180₁₀₉₄; *ma āmvstī χāt* 'a magam lakta ház' NépkGy. 13₉; *ma lāl̄lti ura* 'a magam állta sátor' NépkGy. 108₇₅; *tām̄ kul̄ iŋv̄t̄i mou* 'ez az ördög járta föld' Nyelvt. I. 81; *nē lāilti sujman ɣol* 'a nő állta hely' NépkGy. 30₆₇₄; *ort ām̄stī nām̄ak̄ tər̄əl* 'a fejede-

lemhös ülő puha fészek' Nyelvt. I. 31₆₇₄; *il mū-χo āmvsti sārūi ālpi jēžak* 'alvilági nép lakó aranyos színes föld' NépkGy. 225₁₁₄; *kat χo lēl̄ti lant aj χāp* 'két embernek való (ülő) kis táplálék-szerző ladik' NépkGy. 27₅₆₇; *kat χo jaχti žolom lōlpi lant aj χāp* 'két embernek való három rekeszű kis táplálék (szerző) csónak' NépkGy. 27₅₆₈; *vāj ūōγol̄ti pāsəy unt* 'rénbika futotta fényes erdő' NépkGy. 27₅₈₃; *Num-Tōrām āseu āmvsti sēl ēter* 'a Num-Tōrām atyánk lakta derült tiszta ég' NépkGy. 186₁₃₃₇.

Átható igék igeneve: *kāt χuī l̄d̄i χal-put* 'két embernek való (evő) útra való fazék' Nyelvt. I. 138₉; *χandi-χo kēzi pēl̄tti muj ŋori taitel* 'osztják ember kardja hasító milyen húsup van' NépkGy. 39₁₀₄; *num-tōrām untvγ χo āsem pušti naj ālt̄nəy ār χatl* 'Felső-égben lakó férfi atyám nyitotta aranyos sok nap' NépkGy. 26₅₈₆; *num-tōrām untvγ χo āsem vert̄i sārūi sēm χonmāy ār naj* 'felső-égben lakó férfi atyám szerezte aranyos szemét húnjó sok nap' NépkGy. 223₁₂; *mā pond̄i nēmən* 'az én adtam név' Nyelvt. I. 8₅; *tom-pēl̄k-χo juwitt̄i nāl* 'a túlsó féli ember lőtte nyíl' NépkGy. 37₉₈₇; *tom-pēl̄k χo sewirmati nūrəy vos* 'a túlsó-féli ember vágta szablyaél' NépkGy. 37₃₈₉; *ort al̄ti ār jorol* 'a fejedelemhős viselte sok íj' NépkGy. 75₂₉; *tom-pēl̄k χo juutti nāl* 'a túlsó féli ember lőtte nyíl' NépkGy. 175₉₁₉.

Az utóbb tárgyalt szerkezetekben az igenév már tkp. *nomen objecti*. Ugyanez a jelentése az igenévnek a következő esetekben is. A különbség a kettő között csak az, hogy az eddigi szerkezetekben az igenév alanya is ki volt téve, az ebbe a csoportba tartozóknál azonban nincs kitéve: *laγəsidi svχ* 'öltöző ruha' Nyelvt. I. 10₁₇; *sōmatt̄i svχ-ūr* 'felvenni való öltözet' Nyelvt. I. 18₁₄; *īd̄šti īəŋ'k* 'inni való víz' Nyelvt. I. 148₇; *al-ēγχti kēl* 'eldobni való kötél' NépkGy. 34₈₆₇; *lēt̄i lant* 'enni való étel' NépkGy. 110₁₆₂; *lēt̄i jāš* 'enni való kéz' NépkGy. 31₇₁₇; *al-ewitt̄i kēl* 'elvágni való kötél' NépkGy. 34₈₆₈; *χomda pon̄ti ār χāp* 'felfordítani való csónak' NépkGy. 187₁₃₆₀; *uēld̄i uai* 'öltni való vad' Nyelvt. I. 42₂.

C) Az igenév nomen instrumenti.

A nomen objecti jelentésből könnyen kifejlődhetett az igenévnek az a szerepe, hogy megjelöli az eszközt, a mely a cselekvés végrehajtásához szükséges. A nomen objecti u. i. a közvetett cselekvést fejezi ki, ha mármost az igenév oly főnév jelzője, a melylyel a cselekvés végbemegy, akkor az igenév célhatározói jelentést vesz fel és a vmihez szükséges eszköz jelzőjévé lesz: *zàndəsti kəzi* 'varró kés' Nyelvt. I. 175₂; *altı kəzi* 'kard' Nyelvt. I. 114₁; *çolti keu* 'halászó kő' Nyelvt. I. 132₁. A mint látjuk, az igenévnek ilyen szerepe szűk körű.

Ugyancsak a nomen objecti jelentésből magyarázható az igenévnek az a szerepe, a mikor a cselekvés helyét jelöli meg. Megjelöli a helyet, a hol az igenévben kifejezett közvetett cselekvés lefolyik: *mandı torà* 'járó út' Nyelvt. I. 45₁₁; *màja manıti nēməy tarə* 'nászba menő híres hely' NépkGy. 176₉₅₈; *tāntə manıti sıjəy tarə* 'lakodalomba menő híres hely' NépkGy. 176₉₅₉; *joxlı-manıti pantem* 'a visszafelé menő útam' NépkGy. 82₃₃₇; *jəlla-manıti kaltmem* NépkGy. 82₃₃₅; *jəçti mū* 'járó föld' NépkGy. 107₄₀; *ıyək-çul uəldı kəzəy ıos* 'vizi halat fogó nagyszágos út' Nyelvt. I. 132₁₇; *kərdı uərdı rət* 'vascsináló tűzhely' Nyelvt. I. 173₁₁.

Szokatlanul tömörre teszi az igenév a kifejezést az ilyen szerkezetekben: *nyən lanđı çöləm ıux əltənəy çət çada ol-sə* 'a hová beléphetsz, (neked belépni való) (az a) három fából összerótt ház hol van?' Nyelvt. I. 140₂; *ma pıtti lətəy mū lətəm pā ney muj ıitmen* 'a hova nekem kellene beleesnem, oly gödrös földem gödrét talán tudjátok?' NépkGy. 38₁₀₁₉; *ma pıtti ıyçəy mū ıyçem ney muj sıjalamen* 'a hova nekem bele kellene esnem, oly üreges földem üregét ti talán látjátok?' NépkGy. 38₁₀₂₁.

Ezeknek a mondatoknak, a melyek a NépkGy.-ben többször előfordulnak, szakasztott megfelelőjét megtaláljuk a vogulban: *çum patnə vəyçəy ma joltçatəske . . .* 'a hova férfinak kellene beleesni, oly gödrös föld hogyha támad...' VogNGy. II. 331; *nə patnə şaxləy mā* 'a hova a nőnek kellene beleesni, oly halmos föld' VogNGy. II. 337.

Ilyenforma szerkezetet találunk a cseremiszből is: *ademe*

šusaš βerast ilet-mo? 'olyan helyen élsz, a hova eljut az ember?' GEN. 16. id. BEKE Ö. NyK. XL. 128.

Végre az igenév megjelöli az időt is, a mikor valami történik. Ez a jelentés is a nomen objecti jelentésből fejlődött ki: *mája man̄ti nēməy xatleu* 'a lakodalomba induló jeles napunk' NépkGy. 170₇₄₆; *tānta man̄ti sijəy xatleu* 'a nászba menő híres napunk' NépkGy. 170₇₄₇.

D) Az igenévnek más használata.

Gyakran járul az igenévhez egy mértéket, hasonlóságot kifejező szócska. Ilyenkor az igenévnek czél vagy hasonlító értelme van, vagyis azt fejezi ki, a mi a jelzett szónak rendeltetése, czélja, vagy pedig a mihez hasonlít, a mivel egyenlő. SCHÜTZ JÓZSEF ezeket a nomen agentis jelentése közé sorozza;*) azonban előfordul a nomen objecti is.

Két csoportba oszthatjuk az igenévnek ilyen használatát. Az első csoportot azok alkotják, a mikor az igenévtől jelzett szó ragtalan, tehát már jelentésénél fogva kifejezi a czélt vagy a hasonlóságot; a második csoportba tartozó kifejezéseknel az igenév főneve határozóragos.

Ragtalan a jelzett szó: *χorbi: uèldi χorbi iix* 'megölni való formájú fiú' Nyelvt. I. 147₃; *iōrəl pèldi χorbi tēl* 'új áthatoló forma pánczél' Nyelvt. I. 147₄; *nāl sugàtti χorbi tēl* 'nyíltörő forma pánczél' Nyelvt. I. 147₄. — *mosa: lèdīmōsa and osl* 'enni valót nem talált' Nyelvt. I. 69₆; *mòstīmōsa svrən* 'valami kedves subád' Nyelvt. I. 83₂; *and oštīmōsa nēnχoz* 'a nem ismerős ember' Nyelvt. I. 80₁₇. — *idi: imi iāsna ālèmti-idi ioro-lyəltsa* 'az asszonyt kézen fogva emelték' Nyelvt. I. 23₁₂; *nij āridi-idi χāl'leman χaišmal šàt* 'a nő éneklése módjára sírván maradt' Nyelvt. I. 136₉.

Más szócskák: *ivuttī uèšpi sət naurēm pilna mà iiləm* 'harezra termett (birkózó formájú) 100 gyermekkel én is megyek' Nyelvt. I. 150₁₆; *laydi uèšpi iəm χət* 'bemenésre való formájú jó ház' Nyelvt. I. 52₁₁; *nəy ārdən iāχna uèrəmdī-kēmət and oldel-lamba* 'a magatok forma néptől lebirhatók

*) NyK. XL. 55.

mintha nem lennétek' Nyelvt. I. 143₃; *ī cho lēlti mortəŋ lōl ležatlem* 'egy embernek való ülést készíték' NépkGy. 78₁₅₇; *manŋi molti nōmsen* 'menő forma kedv' NépkGy. 184₁₂₆₁.

A mint látjuk, ezek a szerkezetek leginkább a Nyelvt. I.-ban levő szövegekben fordulnak elő, míg a NépkGy.-ben alig találjuk meg. Épp ezért nem tartom lehetetlennek, hogy ez újabb fejlődés eredménye. A nyelv ez által is szorosabbá akarja fűzni a viszonyt a jelző és jelzett szó között. Ez pedig talán összefügg az infinitivus és a participium differenciálódásával.

Határozóragos a jelzett szó: *louätti: i vŋ'tti louätti iis* 'járó nagyságúvá lett' Nyelvt. I. 161₈; *iŋəl nōŋs-uai-kur èuätti ont-uai uèldi, iŋ'k xul uèldi louätti sisi ènmas* 'fiuk nyusztvad láb vágó, erdei vad ölő, vízi halat fogó nagyságnyira növekedett im' Nyelvt. I. 169₁₁; *xonti jântti jol-sōpəl jântti lovāta, verŋi veršōpəl verŋi lovāta ma molxa kartlu ōn oŋor sōməl ponilisem* 'én egykoron varrni-való varrását varró (nő) nagyságnyira, tenni való dolgát végző (nő) magasságnyira vasas nagy mély rovást rovogattam' NépkGy. 269_{19, 20}.

χουάtna: sēm uantti χουάtna ioxtas 'szemmel látható távolságnyira jött' Nyelvt. I. 54₁; *iŋorl iŋŋätti χουάtna iŋŋos lvskölli* 'oly messzire dobja, a mennyire csak bírja' Nyelvt. I. 131₆.

Ragtalan alakban: *uul pəri uerdi χουάtn mur ièŋlət* 'a lakoma tartása alatt a népem künn eszik' Nyelvt. I. 124₁₆.

kēmna: sārəltəm nōŋà lidi kēmna and olda uulšisèn 'nem akartad, hogy évéshez mérten száraz hús legyen' Nyelvt. I. 128₁₆.

II. Az -m-képzős igenév.

Az osztják multidejű melléknévi igenév képzője az -m-, az a dev. névszóképző, a melyik a fgr. nyelvek mindenikében megtalálható. Használatára nézve jellemző, hogy az átható igékből alkotott melléknévi igenév aránylag ritkán fejezi ki azt a cselekvést, a melyet az igenév jelzette főnév hajt végre, hanem sokkal inkább annak a cselekvésnek megjelölésére szolgál, a mely a jelzett szón ment végbe, vagyis az igenév leggyakrabban szenvedő értelmű. Ez a körülmény magyarázza meg, hogy az igenév gyakran megjelöli a helyet, a hol a cselekvés végbemegy.

A csoportosítást itt is a szerint fogom végezni, hogy az igenév a cselekvőt, a cselekvés tárgyát, a cselekvés helyét vagy a cselekvés eszközét fejezi-e ki.

A) Előtag nélkül: *pādəm xul* 'fagyott hal' Nyelvt. I. 5₁₅; *pādəm ox* 'fagyott fej' Nyelvt. I. 17₁₃; *xálem xisəm loŋxēmen* 'elhalt penészes tetemünk' NépkGy. 114₃₃₇; *nārəm xul* 'senyvedt hal' NépkGy. 156₂₄₂; *punžəm šompši* 'érett ribiszke' NépkGy. 170; *tojməm xo* 'ernyedtt férfi' NépkGy. 250₁₀₆; *ənəməm ort* 'fölnövekedett fejedelemlhős' NépkGy. 300; *patlvəm xāt* 'sötét ház' NépkGy. 276; *tūləm vāj* 'megrekedtt állat' NépkGy. 159₃₃; *tāxrəm vāj* 'megakadtt állat' NépkGy. 159₃₃₄.

B) Az igenévnek előtagja van és pedig határozó szó.

a) Locativus az előtag: *uās volvlina xaisəm kurəl mōžəŋ ar ortl* 'a város helyén maradt lába fájós sok fejedelemlhős' NépkGy. 118₄₉₁; *tōrəmna kaləm lābat xōs* 'az égen föltetszett hét csillag' Nyelvt. I. 87₁.

b) Ablativus az előtag; *xaltsa iuəəm seŋəŋ dr'dət* 'honnan jött hajfonatos fejedelemlhősök' Nyelvt. I. 62₁₁₁; *kul əuəlt iuəəm nəŋxoi* 'ördögtől származott ember' Nyelvt. I. 64₁₂; *əŋxəm əuəlt xazəm svrəm* 'anyámtól rám maradt subám' Nyelvt. I. 87₁₀; *xaltsa iuəəm tōrəm-iix* 'honnan jött isten fia' Nyelvt. I. 113₉; *xaltsa ədəm lvərəŋ ar xui* 'honnan termett pánczélós sok ember' Nyelvt. I. 135₄; *xou mou əuəlt iuəəm xōlōx* 'messzi földről jött holló' Nyelvt. I. 17₁₂; *i lər ewilt ətəm xōlom sūmet* 'egy gyökérből hajtott három nyírfa' NépkGy. 83₃₇₂.

c) Lativus az előtag: *ioɣo-xazəm kurəl* 'visszamaradt lába' Nyelvt. I. 173₄; *ioɣo-xisəm kart ort* 'hátra maradt két fejedelem' NépkGy. 43₁₂₁₄; *lāra lātəm xōlom xōtəŋ* 'a lápra szállt három hattyú' NépkGy. 28₆₀₅; *tuwa lātəm xōlom xōtəŋ* 'a tóra szállt három hattyú' NépkGy. 28₆₀₇; *ioɣo-xisəm jintəŋ jōɣol* 'a hátramaradt ideges íj' NépkGy. 33₃₃₁.

Időhatározói előtag: *matta xondəm mandu* 'az egykor elillant mandu' Nyelvt. I. 41₁₇; *top iuəəm lawəŋ xoi* 'a most érkezett lovas ember' Nyelvt. I. 54₃; *i-puš tiuəəm nəŋxoi* 'az egyszer született ember' Nyelvt. I. 109₁₀; *mundi manəm lawəŋ xoi* 'az imént elment lovas ember' Nyelvt. I. 111₁₃; *luŋəŋ xatl jāŋxəm xāpəŋ-ki xot mājen* 'a nyári napon járt csónakos

hat vendég' NépkGy. 110₁₄₆; *tal pidəm iski* 'a télen esett hó' Nyelvt. I. 127₁₂.

Az igenév szenvedő jelentésű, ha a jelzett szón megy végbe a cselekvés. Ugyanaz a jelentésváltozás történt tehát, mint a magyar vagy a vogul multidejű melléknévi igenév jelentésében.

Előtag nélkül áll az igenév: *uēləm unt-χui* 'a megölt erdei vad' Nyelvt. I. 137₉; *nōχləm uai* 'űzött vad' Nyelvt. I. 167₁₄; *uērəm nál* 'a csinált nyíl' Nyelvt. I. 172₁₀; *kāsəm uai* 'a czélzott vad' NépkGy. 22₃₈₄; *nōχləm χār* 'űzött rénbika' NépkGy. 40₁₀₈₀; *χaisəm uás* 'elhagyott város' NépkGy. 118₄₉₁; *χānəm ān* 'teli mert tál' NépkGy. 251₁₂₁.

Előtaggal álló igenév: Helyhatározó: *nōysəy unt šasəlna nōχləm uaj* 'a nyusztos erdő hátán űzött vad' NépkGy. 120₅₄₃; *svs-pēlgəl ēuəlt iuuəm nál* 'a háta mögöl lött nyíl' Nyelvt. I. 145₇.

Időhatározó: a) Mikor? *katra liuəm sogə-loyət* 'valamikor megevett csontok' Nyelvt. I. 33₉; *tamotta kāuərəm sogə-loyət* 'a régebben megfűzött fogolycsontok' Nyelvt. I. 34₉; *ittam mundi mvnziəm nōχlül pon'sələl* 'erre az imént széttépett húsát helyezték el' Nyelvt. I. 77₉; *tvui sārəltəm nōχə* 'tavasszal szárított hús' Nyelvt. I. 128₁₅; *monči vələm vuvəy χōnpi ār šunsen uelmen* 'az imént megölt véres hasú sok bolhádat ölted meg' NépkGy. 44₁₂₂₆; *tal-pātəm χorvəy jenk* 'télen fagyott födeles jegünk' NépkGy. 183₁₂₁₆.

b) Mióta? *nōbət χatl moχmiəm šēs-gi* 'az ősidő óta összehalmazott šēs-ezüst' NépkGy. 122₆₄₉; *āləl-χo ār jem āl āmvsmel ewilt akmiəm kēm' oyi* 'az idős ember sok idejét lakozásuk óta gyűjtött silány ezüst' NépkGy. 122₆₅₃; *χōləm nōbət ēuəlt uələm tāžu* 'három nemzedék óta ölt portékánkat' Nyelvt. I. 51₁₁.

c) Meddig? *χū lauləm ānel* 'sokáig várt végünk' NépkGy. 85₄₆₅; *χū lauləm ālyem* 'sokáig tartó várásom' NépkGy. 185₁₃₀₄.

Az előtag eredethatározó: *tovi χār kēpəl ewilt vērəm urəl-ki χanzvəy vaj lāgoptatal* 'a tavaszi rénbika láb-szárboréből csinált oldala ékes botost húz elő' NépkGy. 35₉₁₃; *kāt iux ēuəlt āldəm χàβəm ol* 'két fából összerótt csónakom van' Nyelvt. I. 130₆.

C) Alanyi előtag.

A szenvedő jelentésű igeneveknek második csoportját alkotják azok a szerkezetek, a melyekben az igenevet egy főnév előzi meg, a mely az igenév alánya. A jelenidejű melléknévi igeneveknél részletesen tárgyaltuk az ilyen szerkezetek magyarázatát. Az osztjákban a multidejű melléknévi igenévnek ez a használata annyiban különbözik a jelenidejű melléknévi igenévtől, hogy a multidejű igenév néha felveszi a birtokos személyragot.

Ehhez hasonló szerkezetek más fgr. nyelvekben is megtalálhatók; a vogulban: *porä astém çum* 'tutaja elkészült ember' VogNGy. 163; a cseremiszen: *oš kujəžan kalašəme mutso* 'a szó, a mit a fehér ezár mondott' GEN. 66. id. BEKE Ö. NyK. XXXIX. 129; a finnben: *ystävänni tekemä kirja on saavuttanut suurta, suosiota*.

Hasonló szerkezetek vannak a khalkha-mongolban is; I. RAMSTEDT: Über die Konjugation des khalkha-mongolischen. SUS. Toim. XIX.

Az osztjákban leggyakrabban a *tvil* 'habet' ige igeneve fordul elő ilyen használatban.

Az igenév személyragtalan: *aī çui tviam ior* 'ifjúkori erő' Nyelvt. I. 134₁₃; *mà tviam náurəmləm* 'az én gyermekeim' Nyelvt. I. 143₇; *úaurəm tviam svç-ür* 'a gyermekeim viselte ruha' Nyelvt. I. 101₆; *lou tviam alti kəžəl* 'az ő birtokában volt kardja' Nyelvt. I. 114₁₂; *əηçəl tviam moçla noç* 'az anyja bírta szives nevetés' Nyelvt. I. 131₁₁; *uätli-igi iix tviam loçär* 'a Vatli-öreg fia bírta páncél' Nyelvt. I. 145₁₀; *uulβàsleη-igi tviam çörəη niη* 'a nagy folyóági öreg bírta çörəη (falvi) nő' Nyelvt. I. 160₄; *pā-mū-ço ār porəm tajem çāt* 'a más vidéki sok fiam bírta ház' NépkGy. 272₅; *jiwem tajem jem poç* 'az apám bírta jó gyermek' NépkGy. 252₁₆₈; *lu tajem oç šamel* 'az ő birtokukban levő kendő' NépkGy. 28₆₂₄.

Az igenév személyragos: *ma tajem sārəη punçaj mājper pošçem* 'az én birtokomban levő aranyos szőrű kis medvefőlkám' NépkGy. 251₁₂₅; *içəm lou tvimal toçləη uai* 'az ő birtokában volt szárnyas vad' Nyelvt. I. 132₄; *lou tvimal luk-pum* 'az ő birtokában volt fajdipihe' Nyelvt. I. 134₁;

ləy tvi̯mel χòntəy moy 'az ő birtokukban volt Konda-vidék' Nyelvt. I. 140₉.

A *tvil* igen kívül ilyen szerkezeteket más igeneveknél is találunk és a legváltozatosabb használatát láthatjuk. A példákat két csoportba osztom a szerint, hogy az előtag személyragos-e vagy nem.

Az alanyi előtag személyragtalan: *néməza kul qērəm qer* 'semmi isten nem csinálta dolog' Nyelvt. I. 24₁₃; *tōrəm pàrdəm kvlāyət* 'az isten rendelte rénszarvasok' Nyelvt. I. 36₉; *tōrəm pàrdəm tās* 'az isten adta nyáj' Nyelvt. I. 38₁₀; *mà lèžàdəm kòrdi χarəm* 'az én készítettem vas tér' Nyelvt. I. 57₆; *mà ēsləm iəy'gəm* 'a magam lebocsájtottam vizem' Nyelvt. I. 182₃; *āmp χirəm ār lāt* 'az eb ásta sok gödör' NépkGy. 110₁₇₆; *tōrəm muləm ont-juχ* 'az isten igézte erdei fa' NépkGy. 188₁₃₈; *i iēqər qēləm kvlāy oχ-pōzəχ* 'egy farkas megölte rénszarvasfej' Nyelvt. I. 31₁₂; *oχsar tūyəm nóra* 'a róka hozta hús' Nyelvt. I. 101₁; *vynūβtəm iuz* 'a víz folyása úsztatta fadarab' Nyelvt. I. 135₆; *χui manəm χui suy* 'ember járta emberes vidék' Nyelvt. I. 171₇; *aj meyk manəm pant* 'a kis manó járta út' NépkGy. 79₂₃₁; *muq ūwəm χorəy ūweu* 'a magunk üvöltötte kiáltó üvöltésünk' NépkGy. 180₁₁₂; *oχsar dəm χāt* 'a róka találta ház' Nyelvt. I. 106₃; *vāj χōχləm χōlom mārā naurəltəm* 'rén futotta három futamatnyira szöke-lünk' NépkGy. 115₃₅₀; *sāt pàrəm narəy χar* 'a száz állat húnnya bűnhödéshezó tér' NépkGy. 250₃₇₇; *loq iəy'əm tvā* 'az ő járta hely' Nyelvt. I. 81; *meyk āmsəm kārəy nanq* 'a manód lakta kérges vörös fenyő' NépkGy. 118₄₈₃; *χui manəm iōs* 'férfi járta út' Nyelvt. I. 172₁₃; *lu manəm lātəy kālətəm* 'az ő mente ürege út' NépkGy. 118₄₅₈; *mà tōχrəm tumanəy χāt* 'a magam zárta lakatos ház' NépkGy. 224₄₉; *tōrəm pàrdəm nəyχoi* 'isten rendelte ember' Nyelvt. I. 109₈; *jələm partəm vur-juχəl* 'az isten adta erdei fa' NépkGy. 188₁₃₈₉; *ma pentəm poš-tanəy χāt* 'a magam rátolta reteszés ház' NépkGy. 224₃₁; *qāt mentəm ūra juχ* 'a szél hajtotta görbe fa' NépkGy. 41₁₁₃₂.

Az előtag személyragos: Sing. 1. sz.: *jiwem vērəm kari χām* 'az atyám csinálta vasburok' NépkGy. 35₈₉₁; *āšem ēsələm sārūi šurəp surəy χāt* 'atyám alábocsátotta arany

tetőrudú rudas ház' NépkGy. 248₄; *āsem vēram uox χām* 'atyám csinálta rézburok' NépkGy. 35₈₉₄.

Sing. 2. sz.: *āsen vēram χāsām χāt* 'atyád csinálta meleg ház' NépkGy. 34₈₄₉; *najen vēram vēr* 'ezen hölgyed csinálta munka' NépkGy. 169₇₀₈; *ijžen sēuam nāy'k iuz* 'az apád fonta vörös fenyő' Nyelvt. I. 133₆; *jiwən vēram tutəy χāt* 'az apád csinálta tűzhelyes ház' NépkGy. 34₈₄₇; *āmp-oxpi ūiil čorsen āmsəm ušš* 'az ebfejű nyolczezered lakta város' NépkGy. 117₄₃₉; *jiwen multəm peykəy vāj-sox* 'az apád ígézte fogas állatbőr' NépkGy. 269₄; *naj-even jontəm jem sən* 'a lányasszonyod varrta nyírhéjedény' NépkGy. 183₁₂₂₈.

Sing. 3. sz.: *mural āmsəm on'dəy mou* 'a népe lakta füves föld' Nyelvt. I. 172₁₅; *juχəl šeykləm juχəy unt* 'a fája megnőtt fás erdő' NépkGy. 75₅₈; *jiwəl jayγəm muwal* 'apja járta földje' NépkGy. 181₁₁₄₂; *āšəl jayγəm jenkəl* 'atyja járta vize' NépkGy. 181₁₁₄₄; *jentl šukāləm ar luyki* 'éle törött sok szerszám' NépkGy. 226₁₆₄; *iāsl šeykləm iāspi ort, kurl šeykləm kurbi ort* 'keze megnőtt kezű fejedelemlős, lába megnőtt lábú fejedelemlős' Nyelvt. I. 137₂; *juχəl vāγγəm χū ləpəy* 'a fája vágott hosszú pitvar' NépkGy. 156₂₂₃; *mārkal lāk məm jəməy törəm* 'szárnytolla hullott szentséges isten' NépkGy. 273₃₂; *uyləl vujəm luyχ-ort* 'hallgatag (szája vett) bálványfejedelem' NépkGy. 162₄₆₆; *ūālməl vujəm kal ort* 'néma (nyelve-vett) kalt-fejedelem' NépkGy. 162₄₆₇; *uyrləl vujəm luyχ-χār-poχ* 'hallgatag (szája vett) bálvány bikafi' NépkGy. 226₁₅₇; *ūālməl vujəm kalt-χār-poχ* 'néma (nyelve-vett) kalt bikafi' NépkGy. 226₁₅₉; *puknə ewətəm χandī-zo* 'köldöke vágott osztják ember' NépkGy. 255₂₅₈.

A birtokos plur. 1. sz. a birtok sing. 3. sz.: *χuimən χoldlūijəm pan* 'ősemlerünk halászta fővenyes part' Nyelvt. I. 130₃; *Vōn T'ōrəm āšēmen muštīləm jay χātpi χātəy kort* 'Fenséges Ég a mi atyánk ígézte tíz házas falu' NépkGy. 255₂₆₅; *jāχlu i'vnyəm Ās kudəβ pōγər* 'őseink járta Obközépi sziget' Nyelvt. I. 137₁₂.

Néha az igenév is személyragos: *mā āməsməm χandī kor't* 'a magam lakta (laktam) osztják falu' Nyelvt. I. 141₂; *ləu āməsməl χāzəm χāt* 'maguk lakta meleg ház' Nyelvt. I. 143₁₃.

Láttuk a jelenidejű melléknévi igenévnél, hogy megjelölheti a helyet, a hol valami történik. A multidejű melléknévi igenévnél is megtaláljuk ezt a használatát, vagyis hogy azt a cselekvést fejezi ki, a melyik a helyet jelentő jelzett szón folyik le: *nār lanṭi uitəm žāt* 'az a ház, a hol nyers eleséget találtak' NépkGy. 157₂₇₉; *putəŋ lanṭ uitəm žātem* 'az én házam, a hol üstös étel található' NépkGy. 157₂₈₁; *mundi iuuəm ios* 'az imént jött út' Nyelvt. I. 174₄; *ī xvtl manəm tvṛājal* 'egy napig ment útjuk' Nyelvt. I. 43₁₅; *lou iuuəm tvṛājal* 'az előbb jött helye' Nyelvt. I. 110₁₀; *tamotta i v ḡəm tvṛā* 'a multkor járt hely' Nyelvt. I. 114₁₃; *mundi iuuəm mou* 'az imént jött föld' Nyelvt. I. 167₉.

Már a jelenidejű melléknévi igenévnél láttunk efféle kifejezéseket: *lu ponəm naḡsəm juḡ niil nōr zoina ponam* '(abba), a melybe őt tették, a hántott fából való gerendára kit tettek' NépkGy. 150₂₁; *lu ponəm vāḡṛəm juḡ niil nōr zoina āltəm* '(abba) a melybe őt tették, a faragott fából való gerendára kit tettek' NépkGy. 150₂₃.

Ilyen szerkezetet találunk a vogulban is: *aīl lū khan-tém pāilēm* 'a falu, a hol az első lovat találtam' VogNGy. IV. 127.

Az -m-képzővel alkotott igenév a befejezett cselekvésen kívül kifejezheti még a jelenben is érvényes folyamatos cselekvést. Hogy miként jelölhet a multidejű képző a jelenben is érvényes cselekvést, azt a következő mondatokból érthetjük meg: *si oual pun žəm niḡna iāsl eualt ioro al-tālsa* 'az ajtót nyitó nő kézen fogva csak bevitte' Nyelvt. I. 81; *tām juḡ eualt ī-sidi songèḡ kātlem iāsl zažəs* 'ennek a férfinak is elmaradt a botot fogó keze' Nyelvt. I. 173₃; *lujtal kātlem uri naj evāl taṭa lāiltal* 'gyűrűjét fogó hegyi nő lánya áll (im) ottan' NépkGy. 83₃₈₇. Ezekben a mondatokban a tárgyias ige igenévével megelőzi a tárgy és az igenévtől jelzett szó az igenév tárgyán oly cselekvést hajtott végre a multban, a melyik a jelenben is érvényes. Itt tehát a mult a tartósság, a folyamatosság kifejezésére szolgál.

A part. perfectumnak jelenidejű használata szokásos a vogulban is: *poqkhwā šā štém poqkhwēḡ vuor* 'tobzot természető tobzos vidék' VogNGy. III. 349.

Előtag nélkül áll az igenév: *kāuərdem χudən* 'főző fazekad' Nyelvt. I. 129₁₁; *səuərarənttəm χuī* 'vagdalkozó ember' Nyelvt. I. 134₁₅; *moləm put* 'gőzölgő üst' NépkGy. 163₄₈₈; *χoīəm toχəiəl* 'fekvő hely' Nyelvt. I. 81₁₃.

Az igenév előtt előtag van: a) tárgyi előtag: *pvl uandəm kat χuī* 'a csukaczege néző két ember' Nyelvt. I. 145₁₂; *uər uərəm vr'l* 'munkát végző szolgál' Nyelvt. I. 149₆; *ioχəl kətləm iəsl* 'íjját fogó keze' Nyelvt. I. 174₉; *uešəŋ ləu pəiətəm jəχ* 'a formás lovat ledöntő nép' NépkGy. 41₁₁₄₅; *kat juχi ūrtəm saj* 'a két fát szétválasztó köz' NépkGy. 42₁₁₅₃; — személyraggal: *nāləl kətləm ūil sāt šömlitəl, jəχləl kətləm ūil sāt šömlitəl* 'nyilát fogó nyolczszázat ró föl, íjját fogó nyolczszázat ró föl' NépkGy. 170_{742, 743}.

Tagadva van az igenév: *əzəl iəzəŋ ant χələm mola naurəm ol?* 'az atyja szavára nem hallgató micsoda gyermek' Nyelvt. I. 131₇; *iəzəŋ ant χələm naurəm loy χləl* 'a szóra nem hallgató gyermek meghal' NépkGy. 137₄.

b) Határozói előtag: α) helyhatározó: *nəməltə manəm toχləŋ uai* 'a fönn járó szárnyas állat' Nyelvt. I. 80₁₀; *iltə manəm kurəŋ uai* 'alant járó lábas állat' Nyelvt. I. 80₁₀; *kāmən iandəm naurəmət* 'a künn játszó gyermekek' Nyelvt. I. 152₁₂; *loy χəzəŋəl əuəlt iuəəm əui* 'a köztük jövő lány' Nyelvt. I. 11₁₀; *mil tombi pələ pidəm mur* 'a sapkán túl eső nép' Nyelvt. I. 30₁₀; *i-lep χəχləm kat ort* 'egy irányban futó két fejedelembős' NépkGy. 43₁₂₀₅; *joχo χiśəm kurl* 'hátra maradó lába' NépkGy. 225₁₀₆; — β) időhatározó: *ma χū laulem əlyem* 'az én hosszú ideig tartó várásom' NépkGy. 115₃₆₈; *van laulem əlyem* 'rövid ideig tartó várásom' NépkGy. 115₃₆₉.

SARKADI NAGY JÁNOS.